

Kuntaliiton
VERKKOJULKAISU

Antonia Husberg

Maaseudun palvelut 11 kuntajohtajan näkökulmasta

Maaseudun palveluohjelman esiselvitys -hankkeen
haastatteluosion yhteenveto

 Kuntaliitto
Kommunförbundet

KIRKKOHALLITUS

MAASEUTUPOLITIIKAN
YHTEISTYÖRYHMÄ

TEKIJÄ
Husberg Antonia, VTM

ISBN 978-952-293-067-5 (pdf)
© Suomen Kuntaliitto
Helsinki 2013

Suomen Kuntaliitto
Toinen linja 14, 00530 Helsinki
PL 200, 00101 Helsinki
Puh. 09 7711
Faksi 09 771 2291
www.kunnat.net

Sisältö

1	Maaseudun palveluohjelman esiselvityshankkeen haastatteluosio	5
2	Palveluja on etäämpänä tai lähempänä	7
2.1	Samantasaista – periaatteessa	8
3	Saatavuuden ja saavutettavuuden ongelmat	10
3.1	Keskittämisen trendi ja lähipalvelun määrittäminen	10
3.2	Lainsäädäntöön liittyvät tekijät	12
3.3	Henkilöstön saanti ja joustavat oppimispolut	13
3.4	Väestön ikääntyminen ja oheneva veropohja	14
3.5	Etäisyydet ja perusinfrastruktuurin puutteet	14
3.6	Kuntalaisen vastuu itsestään ja omaisista	16
4	Kehittämisen keinot	17
4.1	Maaseutuvaikutusten arviointi	17
4.2	Julkishallinnon ulkopuoliset resurssit	18
4.2.1	Kuntalaiset	18
4.2.2	Kolmas sektori ja kirkko	19
4.2.3	Yksityinen sektori	20
4.3	Tietoliikenneyhteyksien mahdollisuudet	23
5	Tarvitaanko maaseudun palveluohjelma?	24
6	Palveluteemojen yhteenveto	25
6.1	Sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut	25
6.1.1	Vanhusten asumispalvelut	25
6.1.2	Kotihoidon tukipalvelut	26
6.1.3	Lapsiperheiden sosiaalityö	26
6.1.4	Varhaiskasvatus	27
6.1.5	Omaishoidon tuki	27
6.1.6	Terveystaloudelliset palvelut	28
6.1.7	Sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen koordinaatio	28
6.2	Opetus- ja kulttuuripalvelut	29
6.2.1	Opetuspalvelut	29
6.2.2	Koulukyyti	30
6.2.3	Kulttuuripalvelut	30
6.2.4	Vapaa sivistystyö	31
6.2.5	Liikuntapalvelut	31
6.3	Teknisiä palveluita	32
6.3.1	Asiointipalveluliikenne	32
6.3.2	Tietoliikenneyhteydet	32
6.3.3	Tiestö	32
6.3.4	Vesihuolto ja jätehuolto	33
6.3.5	Maankäyttö- ja rakentaminen	33
6.4	Turvallisuuspalvelut	33

6.4.1	Ambulanssitoiminta	34
6.4.2	Palokuntatoimi	35
6.4.3	Poliisitoimi	35
6.5	Yksityisen sektorin palvelut	35
7	Loppupäätelmät	36

1 Maaseudun palveluohjelman esiselvityshankkeen haastatteluosio

Maaseudun esiselvitys-hankkeessa on toteutettu 1.10.2012 mennessä yksitoista haastattelua. Haastattelut on toteutettu hankesuunnitelman mukaan täydentämään olemassa olevaa tietoa maaseudun palvelujen tilasta eri puolella Suomea maaseutumaisissa kunnissa. Maaseudun palveluohjelman hankesuunnitelmassa todetaan, että *tehdään selvitys/kysely avainhenkilöhaastatteluina siitä, mikä on maaseudun peruspalvelujen tila eri puolilla Suomea maaseutumaisissa kunnissa.*

Haastatteluissa esille tullut tieto toimii täydentävänä tietolähteenä maaseudun palveluohjelman esiselvityshankkeessa. Tiedot hyödynnetään jatkotyössä, jossa niitä voidaan tarkastella olemassa olevan tiedon valossa, eri maaseudun palveluja käsittelevien tutkimusten, selvitysten ja hankeraporttien pohjalta. Yhteenvedossa on pyritty linjaamaan haastatteluissa nousseita keskeisiä teemoja ja kysymyksiä.

Haastateltaviksi on valittu kunnanjohtajia eri maaseututyyppejä edustavista kunnista ympäri Suomea. Valitut haastateltavat edustavat kaupunkia/kaupunkien läheistä maaseutua (2), ydinmaaseutua (4) ja harvaan asuttua maaseutua (5). Valittujen paikkakuntien joukossa on yksi saaristolaiskunta. Jotta haastattelulainaukset avautuvat helpommin lukijalle on ne merkitty edustettujen maaseututyypin mukaan: HAMA (harvaan asuttu maaseutu), YM (ydinmaaseutu) ja KLÄH (kaupunginläheinen maaseutu).

Valitut kunnat edustavat hyvin erilaisia olosuhteita. Kuntien joukossa on sekä teollistettua että palvelupainotteista aluetta, on väestöltään ikääntynyttä ja lapsipainotteista, on hyvin pitkiä välimatkoja ja lyhyempiä. Otos on pieni eikä yhteenvedosta voida niin ikään vetää suoria loppupäätelmiä siitä, mikä on palvelujen absoluuttinen tila Suomen maaseudulla. Yhteenvedo antaa käsityksen siitä, millä lailla palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden tilannetta maaseudulla koetaan eri maaseutumaisien kuntien kunnanjohtajien näkökulmasta. Yhteenvedo pyrkii kuvaamaan sitä tarvetta palvelupolitiikan ja palvelujärjestelmän vaihtoehtoisuudelle, jota tarvitaan Suomen värikkään kuntakentän ja maaseudun tarpeiden vastaamiseen.

Haastattelurungoksi on koottu yksitoista pääkysymystä yhdessä viiden YTR:n teemaryhmän asiantuntijan kanssa. Teemaryhmät ovat harvaan asutun maaseudun teemaryhmä, hyvinvointipalvelujen teemaryhmä, kansalaistoiminnan teemaryhmä, kulttuuriteemaryhmä ja maaseutuasumisen teemaryhmä. Kyseiset teemaryhmät ovat esiselvityshankkeen pääyhteistyökumppaneita yhdessä Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän ja Kirkkohallituksen kanssa. Esiselvityshanketta hallinnoi Kuntaliitto, joka kantaa päävastuun hankkeen toteutuksesta.

Haastattelun pääkysymykset ovat seuraavat:

1. Mikä on tämänhetkinen tilanne palvelujen saatavuudessa maaseudulla, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ja syrjäseuduilla?
2. Mikä on tämänhetkinen tilanne palvelujen saavutettavuudessa maaseudulla, erityisesti

- harvaan asutulla maaseudulla ja syrjäseuduilla?
3. Mitkä ovat maaseudun palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden pullonkaulat?
 4. Mitä muita resursseja kunnassanne on palvelujen tuottamiseen kuin kunnalliset (asukkaat/järjestöt yms.)?
 5. Mikä on kuntalaisen rooli palvelujen järjestämisessä?
 6. Mikä on kolmannen sektorin ja kirkon rooli palvelujen tuottamisessa?
 7. Mikä on yksityisen sektorin rooli palvelujen tuottamisessa?
 8. Miten kunta kehittää palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta maaseudulla?
 9. Miten kunnan sisäisessä työssä määritellään termi lähipalvelu?
 10. Mikä on maaseutuvaikutusten arvioinnin rooli poliittisessa päätöksenteossa kunnassanne?
 11. Ovatko kunnan asukkaat samanvertaisessa asemassa asuinpaikasta riippumatta (palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden suhteen)?

Lisäksi kysyttiin haastateltavilta onko heidän mielestään tarvetta kansalliselle maaseudun palveluohjelmalle.

Haastattelut toteutettiin käytännössä teemahaastatteluina, jolloin käytiin haastateltavien kanssa keskustelua maaseudun palvelujen saatavuudesta ja saavutettavuudesta ja niihin liittyvistä valituista pääaiheista (haastattelurungon pääkysymykset) ja niihin liittyvistä palveluteemoista (kysymykset 1-3). Palveluteemoihin kuuluvat; sosiaali- ja terveyspalvelut, opetus- ja kulttuuripalvelut, teknisluonteiset palvelut, turvallisuuspalvelut ja yksityiset palvelut.

Kolme haastattelua poikkesi muista. Kyseisessä kolmessa haastattelussa kaikkia aiheita tai palveluteemoja ei käsitelty yksityiskohtaisesti. Yhdessä haastateltavana toimi kunnanjohtajan sijaan kunnan perusturvatoimen johtaja. Keskustelua on käyty erikseen myös kyseisen kunnan kunnanjohtajan kanssa.

Maaseudun palveluohjelman esiselvitys -hanke päättyy 31.5.2013. Hanke käynnistyi 1.5.2012.

Lämpimät kiitokset kaikille haastatelluille.

2 Palveluja on etäämpänä tai lähempänä

Julkinen palvelutarjonta keskittyy haastatelluissa kunnissa yleisesti kunnan keskustaajamaan, josta maaseudun asukkaat haavevat palvelunsa eri tarpeiden pohjalta. Trendi pätee myös yksityisen palvelutuotannon puolella.

Mikä on tämänhetkinen tilanne palvelujen saatavuudessa maaseudulla, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ja syrjäseuduilla kysymyksestä (nro. 1) haastateltavat olivat yleisesti sitä mieltä, että palvelujen saatavuus on omalla paikkakunnalla hyvä tai jopa erinomainen. Yksi haastateltavista toteaa, että *kuntalaisilla on samanlaiset palvelut, etäämpänä tai lähempänä.*

Vanhusten kotihoito ja kotihoidon tukipalvelut, oppilaiden koulukuljetukset, eri asiointi- ja kutsuliikennemuodot, vapaan sivistystyön palvelut, kirjastopalvelut, julkisen ja/ tai kolmannen sektorin tuottamat liikuntapalvelut, ulkoliikuntapaikat sekä jossain määrin lasten päivähoitopalvelut näyttävät haastattelujen pohjalta olevan palveluja, joita kunnat pyrkivät järjestämään myös maaseudulla. Osa haastateltavista toteaa, että erityisesti perheille suunnatuissa palveluissa on kehittämisen varaa.

Kysymykseen saavutettavuudesta (kysymys 2) todetaan muun muassa seuraavasti:

Kunta- ja kuntayhteistyöpalveluista saavutettavissa ovat niin sanotut kotiin vietävät palvelut: kotipalvelun ja kotisairaanhoidon palvelut sekä vanhusten ateriapalvelut. (HAMA 1)

Saavutettavuus on kohtuullinen, autottomalla asukkaalla on hankalampaa päästä palvelujen ääreen. Näin palveluja pyritään jossain määrin viemään kotiin esimerkiksi taksilla. (HAMA 3)

Maaseudun palvelujen saavutettavuutta pyritään turvaamaan melko samoin tavoin eri paikkakunnilla, vaikka olosuhteet poikkeavat rajustikin. Nopeiden ja kattavien tietoliikenneyhteyksien tärkeys nousee esille melkein kaikissa haastatelluissa kun puhutaan maaseudun palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden kehittämisestä. Yksi haastateltava toteaa, että *sähköisten palvelujen kehittäminen etenee Laajakaista-hankkeen etenemisen myötä.* Toinen haastateltava toteaa, että *pyritään pitämään lähipalvelut kunnassa ja kehittämään tietoliikenneyhteyksiä.* Kolmas toteaa heti, että *panostetaan tietoliikenneyhteyksiin ja sähköisten palvelujen kehittämiseen, esimerkiksi vanhusten hoitoon liittyvissä asioissa.* Neljäs mainitsee, että *on visioitu valokuidun kautta toteutettavista palveluista syrjäkylille.* Kattavia ja toimivia tietoliikenneyhteyksiä ei vielä ole kaikkien asukkaiden saavutettavissa. Paikoin kilpailutuksen voittanut yhtiö ei ole lähtenyt rakentamaan valokuituverkkoa, mikä hidastaa esimerkiksi etäpalvelujen kehittämistä ja käyttöönottoa.

Kattavien ja toimivien tietoliikenneyhteyksien lisäksi liikenneyhteydet ja kunnossa oleva tiestö, jonka kunnossapitoa pyritään tukemaan myös valtion omistavien teiden osalta, koetaan tärkeiksi palvelujen saavutettavuuden kannalta. Tietoliikenneyhteydet ja tiestön kunnossapito jättävät toivomisen varaa, kuten myös julkinen liikenne: Julkisesti tuettua

joukkoliikennettä ei pääsääntöisesti ole paikkakuntien sisäisessä liikenteessä ja pienimuotoisen asiointiliikennejärjestelmän todetaan olevan hyvin kallis.

Terveyskeskuspalveluja, peruskoulua, lukiota, ammattikoulua, ruokaa, fyysisiä pankki-palveluja, tankkauspistettä ym. palveluja on asukkaiden yleensä haettava keskustaajamasta. Pisimmillään etäisyydet voivat olla 100 kilometriä yhteen suuntaan.

Pinta-alaltaan suuremmilla paikkakunnilla on palveluja ajatellen tehty niin sanottujen elinvoimaisten ja kehitettävien kylien kartoitusta. Kyseiset kylät ovat usein kuntaliitoskuntien entisiä keskuksia, joissa on ennestään jonkin verran palvelukeskittymää. Näiden kylien palvelutarjontaa pyritään tulevaisuudessa ylläpitämään ja parhaassa tapauksessa vahvistamaan. Ajatus on, että koko maaseutualueen palvelusaavutettavuutta tuetaan näiden ”palvelukylien” kautta myös tulevaisuudessa.

Yhdessä haastattelussa mainitaan, että kuntaliitoskunnan kaikissa entisissä kunnissa toimii tietosihteeri, jonka tehtävänä on avustaa asukkaita heidän omien tarpeidensa pohjalta, esimerkiksi rakennus-, ympäristö- ja kunnallistekniikkakysymyksissä. Tietosihteeri avustaa myös asukkaita esimerkiksi omaishoidon tuen hakemuksissa. Tämä on yksi tapa millä kunta on pyrkinyt varmistamaan palvelujen saavutettavuuden kaikille kuntalaisille myös kuntaliitoksen jälkeen. Uudessa kunnassa on myös ylläpidetty laajaa kouluverkkoa. Kyseisessä kunnassa ei katsota kustannuksia per yksikkö esimerkiksi opetuspuolella, vaan kiinnostus on kokonaisuudessa. Kunta pyrkii haastateltavan mukaan kehittämään etämahdollisuuksia ja edistämään myös henkilöstön liikkuvuutta:

Missään erillisessä asiassa ei oikeastaan tarvitse lähteä tulemaan keskustaan, jos ei halua. Mutta siihenkin on mahdollisuus. Ihmiset eivät asu eristettyinä, halutaan tavata ihmisiä, ja joskus halutaan tavata asiantuntevan virkamiehen kasvotusten. Meillä on myös se systeemi, että virkamiehemme tulevat paikan päälle joinakin vastaanottoaikoina, toteaa kyseisen kunnan kuntajohtaja (HAMA 9).

2.1 Samanvertaisuutta – periaatteessa

Etäisyyksistä todetaan olevan haittaa palvelujen järjestämiselle ja niiden saavutettavuudelle, kun kyseessä on asukkaiden tasavertaisuus palvelujen suhteen asuinpaikasta riippumatta (kysymys 11). Haastateltavat painottavat, että samat palvelut ovat kaikkien saatavilla: Asukkaat ovat palvelujen suhteen periaatteessa samanvertaisessa asemassa.

Kysymys asuinpaikan valinnanvapaudesta nivoutuu haastatteluissa yhteen kysymykseen asukkaiden samanvertaisuudesta palvelujen suhteen. Haastatteluissa todetaan esimerkiksi, etteivät asukkaat ole samanvertaisessa asemassa mutta, että se *on tietyllä tavalla asuinpaikan valintakysymys*. Todetaan, että *edut ovat muut siellä missä kauppa ei ole lähellä ja jos maantieteelle ei mitään voida – ajatellen lähinnä [päättäjien] tahtotilaa – kohtalaisesti ovat kyllä ja, että maaseudulla asukkaat saavat jotain muuta vastikkeeksi*.

Haastateltavat kokevat myös, että asukkaat ovat tietoisia valinnastaan, että he ovat *hyväksyneet tosiasian*. Samalla todetaan, että kunnassa käydään jatkuvaa keskustelua siitä, mikä on kohtuullinen palvelu. *On sopeutettava palvelut tilanteeseen. Ei tietenkään ole tasavertaista, mutta pyrimme järjestämään palvelut mahdollisimman tasavertaisesti*, toteaa yksi haastateltava (HAMA). Haastateltavien mukaan voidaan saavutettavuutta kehittämällä edistää tietynlaisia tasavertaisuutta. Kaikinpuolinen yhdenvertaisuus on haastateltavien mukaan kuitenkin mahdollon saavutus.

Yksi haastateltava toteaa näin:

*On valintakysymys. Jos harvaan asutulle alueelle muuttaa, niin hyväksyy, että kaikki palvelut eivät ole ihan vieressä. Elämisen laatu on siellä vetovoiman tekijä. Suomalaiset kuitenkin rakastaa tämmöistä väljyyttä ja vapautta...
Samanlaisessa asemassa mutta riippuen siitä mitä on itse valinnut... (YM 5)*

3 Saatavuuden ja saavutettavuuden ongelmakohdat

Haastateltavilta kysyttiin mitkä ovat maaseudun palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden pullonkaulat (kysymys 3)? Kysymyksellä haettiin selvyttä siihen, minkä asioiden koetaan estävän tai hidastavan palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden turvaamista ja kehittämistä maaseudulla. Ongelmakohtia nostettiin esille myös muiden kysymysten yhteydessä, ja ne on yhdistetty tähän lukuun.

Haastatteluissa esille nostetuissa, ja tässä luvussa esitetyissä, keskeisiksi koetuissa ongelmakohdissa nousevat punaisena lankana esille arvot ja asenteet. Ongelmakohdat on koottu seuraaviin kokonaisuuksiin:

1. Keskittämisen trendi ja lähipalvelun määrittäminen
2. Lainsäädäntöön liittyviä tekijöitä
3. Henkilöstön saanti ja joustavat oppimispolut
4. Väestön ikääntyminen ja veropohjan oheneminen
5. Etäisyydet ja perusinfrastruktuurin puutteet
6. Kuntalaisen vastuu itsestään ja omaisistaan

Maalaisjärjen käytön todettiin yhdessä haastattelussa olevan, hyvän ennaltaehkäisevän asenteen kanssa, keskeinen kynnyksien ylittämisisä ja hyvien asioiden kehittämisisä.

Ongelmakohdat voidaan myös nähdä mahdollisuuksina, esimerkiksi uusien toimintatapojen kehittämisisä tai pienyrittäjyyden edistämisisä maaseudulla. Tämä on hyvä pitää mielessä kun keskustellaan maaseudun palvelujen turvaamisesta ja kehittämisisä.

3.1 Keskittämisen trendi ja lähipalvelun määrittäminen

Kahdeksassa haastattelussa viitataan eri sanamuodoin keskittämisen ongelmallisuuteen. Keskittämisen ongelmana nähdään, että kokonaiskuvan hahmottamiskyky hälvenee ja että asukkaiden tarpeiden huomioiminen jää isommissa organisaatioissa taka-alalle (vrt. henkilöstön saanti ja osaaminen). Yksi haastateltavista huomioi ongelman, viitaten samalla tietotekniikan tarjoamiin vaihtoehtoiisiin mahdollisuuksiin, seuraavasti:

Pienessä organisaatiossa kaikki pystyvät hoitamaan kaikkea kokonaisvaltaisesti ja asiakkaan tarpeita huomioiden. Isoissa keskitetyissä organisaatioissa, joissa erikoistutaan, kokonaisvaltainen käsitys katoaa, mikä haittaa kehittämistä. Talouden puolella ollaan vahvasti sitä mieltä, että tehokkuuden nimissä pitää keskittää eikä hajauttaa. Mutta nyt, yhteiskunnassa jossa voidaan tietotekniikan avulla olla kaikessa mukana paikasta riippumatta mahdollistaa palvelujen hajauttamisen. Ei tarvita fyysistä läsnäoloa. Fyysisillä etäisyyksillä ei ole merkitystä. (HAMA 11)

Yllä olevaa lainausta voi verrata sivulla kuusi mainittuihin kuntaliitoskunnan tiedostamiin palvelujen järjestämisen valintoihin (tietosihteeri, liikkuva henkilöstö ym.), joilla on halut-

tu turvata lähipalvelut kaikissa kunnanosissa myös kuntaliitoksen jälkeen. Kun puhutaan palvelujen keskittämisen trendistä ja samalla kuntarakenneuudistuksesta nousee kysymys lähipalvelun määrittämisen tarpeesta esille useammassa haastattelussa.

Valtiovarainministeriön kuntarakenneselvityksessä todetaan, että siinä on *yllättävän vähän* otettu kantaa lähipalveluihin ja lähidemokratiaan. Kuntarakenne-, palvelujen keskittämis-, lähidemokratia- ja lähipalvelukeskustelut nivoutuvat kuitenkin hyvin läheisesti yhteen, myös kyseisissä haastatteluissa.

Kysymys lähipalvelun määrittämisen tarpeesta ei ole kuitenkaan yksiselitteinen. Mieli-piteet eroavat etenkin pohdittaessa millä tasolla lähipalvelut tulisi määrittellä: Paikallisella, alueellisella vai kansallisella tasolla. Kansallisen tason määrittämistä kaivataan turvaamaan palvelujen saavutettavuus kun edessä on isot kuntaliitokset. Alueellista määrittämistä kaivataan myös erityisesti kuntaliitosyhteisissä.

Lähipalvelu on se, että ne [palvelut] pystytään edes turvaamaan tässä kunnan taajamassa, sitten on kotiin vietävät palvelut... Varsinkin jos tulee isot kuntaliitoskunnat niin pitää määrittellä kansallisella tasolla... (HAMA 3)

Valtion pitää määrittää mikä lähipalvelu on. Aina kun oon tätä kysynyt vastaus on, että se kuuluu uuden vahvan peruskunnan itsehallintoon, että se pystyy määrittelemään mikä on lähipalvelu. Mutta se ei voi mennä niin, koska entä meidän määrittely lähipalvelusta, entä sen reuna-alueen ihmisen määrittely lähipalvelusta?

Jos halutaan, että lähipalvelu merkitsee samaa jokaiselle suomalaiselle, sen pitää olla ylhäältä sanottu. (YM 6)

Lähipalvelun määrittämistä kansallisella tasolla torjutaan esimerkiksi maantieteen perusteella.

Ehdottomasti ei kansallisella tai alueellisella tasolla, koska se vaihtelee. En pidä normeista, ne ei sovi meidän olosuhteisiin. (HAMA 9)

Lähipalvelun koetaan olevan palvelua, jota asukas saa oman kuntansa maantieteellisen alueen sisällä, mikä käytännössä tarkoittaa kunnan keskustaa-ajamasta, sen lähettyviltä tai suurimmilta kyliltä:

Lähipalvelua saa [kunnan] keskustasta ja siitä kuuden kilometrin säteen sisältä. On pyritty säilyttämään joitakin palveluja entisissä kuntien keskuksissa, nykyisissä kylissä. (YM 5)

Jos puhutaan lähipalvelusta, vaikka lähikoulusta, niin tässä ruutukaava-alueella pitää olla suhteellisen lähellä, että kaksi kilometriä tänne ja kaksi kilometriä tuonne... Mutta haja-asutusalueella ei se ole teoreettisestikaan mahdollista... (KLÄH 8)

Huomioitava on, että välimatkat voivat olla hyvinkin pitkät kuntien sisällä. Tähän liittyen yksi haastateltava toteaa, että lähipalvelu on *palvelu joka on kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisen matkan päässä*. Hän lisää, että sisällön *voi tarkentaa paikallisella ja alueellisella tasolla*. Moni haastateltava on sitä mieltä, että lähipalvelun määrittämisessä on otettava mukaan paikalliset olosuhteet ja että ajallinen määritelmä on parempi vaihtoehto etäisyydelle.

Pinta-alaltaan isommissa kunnissa on tehty niin sanottujen elinvoimaisten ja kehitettävien kylien kartoitusta. Kyseisiä kyliä pyritään tulevaisuudessa ylläpitämään ja parhaassa

tapauksessa vahvistamaan ja niiden kautta koko maaseutualueen palvelusaavutettavuutta tukemaan. Lähipalvelu voi haastateltavien mukaan olla kylille monipalvelukeskukseen tuotavaa tai siellä tuotettua ja sieltä syrjäseuduille ja asukkaiden koteihin jalkautuvaa palvelua. Lähipalvelusta todetaan, että se voi muuttua liikkuvaksi, jolloin lähipalvelua viedään asiakkahan luo, esimerkiksi kotihoitona tai tietoyhteyksien kautta. Yksi haastateltavista toteaa, että *etäisimpiin kyliin pitää käyttää moderneja vaihtoehtoja*.

Paikalliset olosuhteet toivotaan otettavan paremmin huomioon lähipalvelukeskustelussa. Todetaan, että lähipalvelut on määriteltävä etenkin kuntaliitosyhteyksissä, paikallisella ja alueellisella tasolla. Samalla todetaan, että kansallinen määrittely on tarpeen jotta lähipalvelu merkitsisi kaikille kansalaisille asuinpaikasta riippumatta samaa.

Kuntien yhdistyessä nousee esille myös kysymys asukkaiden tasavertaisuudesta. Kuinka usein voi lämpimät ateriat viedä asukkaille? Jos ateriat on yhdessä kunnassa viety kolme kertaa viikossa ja toisessa viisi kertaa, tietää kuntaliitos haastateltavien kokemusten mukaan, että palvelun taso laskee pikemmin kuin nousee. Asukkaiden palvelujen yhdenvertaistamisen näyttäisi johtavan palvelujen heikkenemiseen.

3.2 Lainsäädäntöön liittyvät tekijät

Haastateltavista seitsemän kokee joitakin lainsäädäntöön liittyviä tekijöitä ongelmallisiksi. He peräänkuuluttavat kunnille etenkin normihuojennusta: Kuntien palvelujärjestämistä koskevaa lainsäädäntöä tulisi haastateltavien mukaan vähentää. Yksi haastateltava toteaa, että lainsäädäntöä tarvittaisiin vain silloin kun on erityinen syy turvata kaikille kuntalaisille asuinpaikasta riippumatta tietyt peruspalvelut, kuten sosiaalipalvelut ja terveydenhuoltopalvelut ja opetuspalvelut.

Valtiolta kaivataan myös selvennystä kuntien ja valtion välisestä vastuusta palvelujen järjestämisessä ja riittävää rahoitusta lakisääteisten palvelujen toteuttamiseen. Viranomaisten välinen kommunikaation puute ja erilaiset lainsäädännön soveltamiset aiheuttavat myös tarpeettomia ongelmia paikallisella tasolla. Sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluissa sekä maankäyttö ja kaavoitusasioissa alueellisten viranomaisten menettelytavat koetaan erityisen ongelmallisiksi. Resurssien ollessa niukat palvelujen turvaamiselle tarvitaan uusia malleja ja enemmän liikkumavaraa niiden järjestämis- ja toteuttamismuotoihin. Kunnat peräänkuuluttavat enemmän tilaa omalle harkinnalle palvelujen järjestämisessä. Yksi haastateltavista toteaa, että hankintalainsäädännön *tulkinnat estävät monen kerran järkevän toiminnan*.

Julkisen talouden tilanteen perustalta ehdotetaan myös mahdollisuutta siirtää enemmän vastuuta yksilöille, vähentämällä esimerkiksi subjektiivisia oikeuksia. Mutta samalla nousee kysymys kansalaisten perusoikeuksista esille. Yhdessä haastattelussa asia nostetaan erityisen vahvasti esille. Haastateltava viittaa sairaankuljetus- ja ensihoitopalvelujen uudelleenjärjestelyyn, joka astuu voimaan vuodenvaihteessa. Lainmuutoksen myötä ambulanssitoiminnan vastuu siirtyy kunnilta sairaanhoitopiireille.

Haastateltava toteaa palvelujen saavutettavuuden turvaamisesta sen, että *lainsäädäntö tulee vastaan*. Kyseisessä kunnassa akuuttihoitoyksikkö siirtynee uudelleenjärjestelyllä 100 kilometrin päähän ja perushoitoyksikkö 60 kilometrin päähän keskustaajamasta, josta on kauimpaan kotitalouteen 30 kilometriä. Haastateltava kyseenalaistaa kansalaisten perusoikeuksien yhdenvertaista toteutusta:

Käytännössä [ambulanssitoiminnan uudelleenjärjestely] tietää, että tuulee luonnollinen poistuma, se on realiteettia. Infarktipotilaita, se ei koske ainoastaan näitä, vaan jos

esimerkiksi lapsi tippuu kaivoon, tai joku hukkuu. Mitä enemmän palveluita keskitetään isompiin yksikköihin, niin se koskettaa eniten syrjäseutua...

Siinä mielessä kun niitä palveluita keskitetään, kyllä sen ymmärtää että se on taloudellista ja näin kun ajatellaan niitä, mutta mitä isompiin yksikköihin mennään niin tavallaan mennään kauimmas ihmisistä ja toteutuuko perusoikeudet sitten, tasavertaiset palvelut joka puolella?...

Siinä kun mietitään, niin tarvitaan jonkinlainen pelivara sen kunnan tai sen alueen omalle harkinnalle. (YM 7)

3.3 Henkilöstön saanti ja joustavat oppimispolut

Henkilöstön saanti nostetaan esille kuudessa haastattelussa. Haastattelujen pohjalta ongelma on yleinen, mutta erityisen pulmallinen terveydenhuoltopalveluissa sekä varhaisopetus- ja opetuspalveluissa. Haastatteluissa todetaan muun muassa, että henkilöstön palkkaaminen menee vaikeammaksi mitä kauemmaksi haja-asutuksen laidalle menee ja, ettei keskuksia korkeampi tarjolla oleva palkkakaan aina riitä houkutukseksi.

Ajoittain meillä on ollut vaikeuksia saada päteviä opettajia, mikä ei ole hyvä asia. Voi olla vaikeaa saada päteviä hoitajia. On aika vaativaa olla terveydenhoitaja [haja-asutusalueella], koska olet ainoa, eikä siellä voida pitää ketään joka ei asioita hallitse, pitää melkein olla puoliksi lääkäri, jotta siihen uskaltaa... (HAMA 9)

Yllä olevaan lainaukseen viitaten kysymys ammattihenkilöstön pätevydestä ja ammattikoulutuksesta nousee esille. Etenkin harvaan asutulla maaseudulla ja saaristossa kaivataan henkilöstöltä laajempaa osaamista, jolloin myös resursseja voitaisiin hyödyntää kunnissa paremmin. Seuraava lainaus viittaa kotihoidon henkilöstön osaamiseen:

Pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin asiakkaan tarpeisiin. Jatkossa tulisi kehittää niin, että yksi ihminen pystyy hoitamaan mahdollisimman monta asiaa yhdellä kertaa. (HAMA 1)

Henkilöstön saanti voi olla ongelmallinen myös vaikka terveyspalvelut toteutetaan yhteistointamallin mukaan (vrt. keskittämisen trendi). Sopimukset ovat tärkeä väline, mutta niitä ei aina kirjoiteta asukkaiden näkökulmasta. Ongelmaa valaisee seuraava lainaus:

...olisin toivonut, että yhteistoiminta-alueella oltais voitu tehdä niin, että hammaslääkärit ja lääkärit on yhteisiä, että heidän työsopimuksissaan lukee, että työpaikka on koko yhteistoiminta-alue. Jos X:lla [50km päässä oleva naapurikunta] on ollut tämä hammaslääkäri, niin he saavat olla edelleen siellä eikä heidän tarvitse tulla Y:lle [oma kunta]. Mutta, se osittain johtuu kyllä edelleen siitä, että lääkärit on niin kyllä arvosia, että et voi sanella niille yhtään mitään... Jos [lääkäri] sieltä X:ltä lähtee pois, niin se on periaatteessa pois meiltäkin. (YM 6)

Henkilöstön saantiin liittyy selvästi saatavilla olevat opetus- ja koulutusmahdollisuudet. Eri-laisia oppimispolkuja ja opetusmahdollisuuksia kaivataan enemmän maaseudulle ja erityisesti harvaan asutulle maaseudulle ja sinne missä välimatkat ovat pitkät tai hankalat.

Monipuolisia oppimispolkuja tulisi kehittää ja edistää. Nuorille naisille olisi annettava mahdollisuus opiskella lähempänä. Etätyönteon mahdollisuuksia olisi lisättävä. Tässä valtiolla on myös osansa. Korkeakoulutetuille ei ole työpaikkoja maaseudulla. (YM 6)

Tämä erikoistumisen ihannointi on jossain määrässä vähän vaarallistakin. Toki, tarvitaan sitäkin mutta uskoisin että, riippuu ammattialasta, mutta kokonaisuuden ymmärtäminen on olennaista. Ja jos puhutaan laajemmin työvoiman saatavuudessa – meidän koulutusjärjestelmä reagoi hitaasti yhteiskunnan ja alueilla tapahtuviin muutoksiin... (HAMA 11)

3.4 Väestön ikääntyminen ja oheneva veropohja

Väestön ikääntyminen ja sen seurauksena veropohjan oheneminen nousevat esille ongelmallisena yhtälönä maaseudun palveluja tarkasteltaessa. Haastateltavista viisi nostavat asian esille. Työikäisen väestön väheneminen ja eläkeläisten ja ikääntyneiden lisääntyminen merkitsee maaseudulla suurempaa tarvetta liikkuville palveluille, lähilogistiikalle, jonka koetaan olevan nykyiseltään kallis järjestelmä. Ongelmaa katsotaan kuitenkin pragmaattisesti, ja yksi ydinmaaseudun haastateltava toteaa, että *ne resurssit, jotka on käytettävissä pitää suunnitella uudelleen.*

Ikääntyneempää väestöä ei sinänsä nähdä ongelmallisena vaan ongelmana on veropohjan oheneminen. Eläkeläiset ja ikäihmiset ovat monien haastateltavien mielestä myös voimavara, jotka luovat uusia mahdollisuuksia pienyrityksille maaseudulla, kuten esimerkiksi kylätalkkari ja hoiva-alan yrittäjyydelle. Haastateltavat toivovat myös, että ikääntyneet käyttäisivät enemmän yrittäjien tarjoamia palveluja (vrt. kuntalaisen vastuu itsestään).

Eläkeläiset – se tikittävä pommi – ei tikitä samalla tavalla kun luullaan. Vaan iäkkäät ihmiset pysyvät terveinä pitempään. Jos julkiset varat eivät riitä tasan tarkkaan samaan palveluun kun tänään niin palveluyrittäjyys kylillä on mahdollisuus. Maaseudun yrittäjyyden kanssa voi lähteä tarjoamaan niitä palveluja kuten esimerkiksi siivoamista, polttopuiden pilkkomista, kylätalkkarinpalveluja ynnä muuta. Uskon, että tulee jatkossa olemaan kysyntää tällaiseen. Mutta monesti yrittäjät käyttävät päiväsaikaa muualla töissä. Kylillä pitää olla niitä tekijöitä, jotka ovat hyvässä kunnossa. (YM 5)

Myös seuraavassa lainauksessa todetaan, että väestön ikääntyminen ei välttämättä ole niin ongelmallinen kuin miksi sitä kuvataan. Haastateltava toteaa, että ikääntyvän väestön osallisuus on tärkeä. Ikääntyvästä väestöstä hän toteaa seuraavasti:

Kunta on pienoisikoossa se Suomi johon ollaan menossa, ainakin Itä-Suomen kannalta. Ei se ole ylivoimaista. Kuntatalous on kunnassa. Palvelut tutkitaan jatkuvasti ja saadaan hyvää palautetta. Ei haluta kuntaliitosta. Kuntalaiset tietävät, että saavat hyvää palvelua... (HAMA 11)

3.5 Etäisyydet ja perusinfrastruktuurin puutteet

Etäisyydet nimetään pullonkauloiksi viidessä haastattelussa, joista kolme on harvaan asutun maaseudun, yksi kaupungin läheisen maaseudun ja yksi ydinmaaseudun edustajia. Pitkät etäisyydet johtavat korkeisiin palvelujen järjestämisen kustannuksiin etenkin kotihoidossa. Mutta myös etäisyyksiin voidaan suhtautua pragmaattisesti:

.....

Pitkät etäisyydet tuottavat joitakin vaikeuksia. Yritämme saada henkilöstön liikkumaan. Mutta, henkilöstön lisäksi on oltava oikeanlainen varustus ja valmius. (HAMA 9)

Pitkiin etäisyyksiin liittyviin huolenaiheisiin nivoutuvat huolet perusinfrastruktuurin puutteista. Perusinfrastruktuurin kattavuuden ja toimivuuden todetaan olevan välttämätön edellytys maaseudulla asumiselle ja siellä toimimiselle. Palveluiden puutteet vaikeuttavat arjen sujuvuutta:

Puhelinkuuluvuus on kohtuullisen hyvä, siinä on kuitenkin paikallisia eroja. Mastoja on aika monta kunnan alueella, minkä takia radiokuuluvuus on huono... Kunnassa WiMax-nettilyhteys. Nettiliittymät tahtovat ruuhkaantua ja tiettyyn aikaan ei saa yhteyttä mihinkään... (HAMA 3)

Sähköisiä ja etäpalveluja kehitetään tai toivotaan kehitettävän laajakaistarakentamisen ja tietoverkon laajemman kattavuuden myötä. Tällä hetkellä dataverkko ei ole kattava ja kaikkien asukkaiden saavutettavissa.

Haastattelutietojen pohjalta näyttäisi siltä, että markkinaehtoisesti toteutetussa valokuituverkon rakentamisessa on ongelmakohtia. Kilpailutuksen voittanut operaattori ei lähde rakentamaan verkkoa ellei palveluun ole sitoutunut riittävästi liittymiä ja asukkaiden kannalta todetaan, että liittymämaksut jäävät hyvin isoiksi jolloin palveluun ei sitouduta.

Yhdessä kunnassa mainitaan, että valokuituverkkoa on lähdetty rakentamaan osuuskuntamallilla, jolloin asukkaiden yhdenvertaisuus on, haastateltavan mukaan, huomioitu. Hän toteaa seuraavasti:

Tällä hetkellä rakennetaan osuuskuntamallilla valokuituverkkoa koko kuntaan. Valtionhallinnonmallin mukaan kunnan asukkaat olisivat olleet eriarvoisessa asemassa valokuituverkon - ja sen kautta toimitettavien palvelujen suhteen. Valokuituverkkoon voi jokainen kunnan talous liittyä kuten myös useimmat vapaa-ajan taloudet. (HAMA 2)

Tiestö on erityisen tärkeä maaseudulla asuville. Keskustajamissa tiestön /kunto/ kunnan todetaan olevan pääasiassa hyvä. Ongelmat esiintyvät maaseudulla ja erityisesti sivukylillä ja harvaan asutulla maaseudulla. Yksi haastateltavista toteaa seuraavasti:

Tiestön kunto on keskustassa hyvä, mutta sivukylillä tilanne on ongelmallinen. Siellä on parannuttamisen varaa ylläpidossa. Ne sivukylän tiet ovat monessa tapauksessa valtion teitä. Kelirikkoaikana tiet ovat erityisen huonokuntoiset. Alhaisemman perustieverkon kunnossapito on erityisen tärkeä maaseudulla asumiselle ja elinvoimaisuudelle sekä harvaan asutun maaseudun palveluja ajatellen. (HAMA 2)

Kuntien sisäinen asiointiliikenne korvaa pitkälti olemattomia joukkoliikenneyhteyksiä, josta todetaan muun muassa seuraavasti:

Joukkoliikenneyhteyksiä on kahteen suuntaan. Ei mene suoraa linjaa esimerkiksi X:n, johon on noin 80 kilometriä. Liikkuminen on kouluajan puitteissa. Menet aamulla ja tulet illalla kotiin. Lääkäriaika naapurikuntaan voi olla hyvin raskas esimerkiksi autottomalle vanhukselle. (YM 6)

Kyllä kylille tulee suurempi osuus tavalla tai toisella yhteiskunnan palvelua... tietenkin yksi lähtökohta on se, että julkisen liikenteen varaan ei voida enää oikeastaan yhtään mitään lähteä rakentamaan... Ja pienimuotoisempi liikenne, taksin välityksellä, on tullut

hurjan kalliiksi järjestelmäksi. Tässä on jollakin tavalla tutkimisen paikka, että mikä on järjestelmät jolla saamme näitä palveluja [vanhuksille ja maaseudulla asuville autottomille]. (YM 4)

3.6 Kuntalaisen vastuu itsestään ja omaisistaan

Viidessä haastattelussa todetaan, että yksilön on otettava enemmän vastuuta itsestään ja omaisistaan tai, että vastuuta on siirrettävä enemmän yksilöille ja omaisille. Yksi haastateltavista huomauttaa, että *tuottajana voi olla kuka vaan, mutta maksu jää kunnan vastuulle. Jos asukkaat olisivat valmiita osallistumaan kustannuksiin kun veropohja pienenee, niin veroprosenttia ei jouduttaisi nostamaan (HAMA 3).*

Asia tuodaan esille etenkin ydinmaaseutua edustavissa haastatteluissa:

*Enemmän vastuuta omaisille ja perheille, ja semmoinen, että tavallaan tilanteiden tulle-
sa pohdittaisi miten tässä mennään hoitamaan asiaa. Virkailijasta siihen apua. (YM 4)*

Se, että lähtee liikkeelle joka päivä säästäisi kustannuksia. (YM 5)

Järjestöt ja omaiset pitäisivät itse ottaa enemmän vastuuta hyvinvoinnista. Sitä ei näy vielä niin vahvasti kunnassa, joka järjestää ja tuottaa miltei kaikki palvelut itse. (YM 6)

4 Kehittämisen keinot

Edellisessä luvussa esitettiin haastateltavien kokemat ongelmakohdat, jotka liittyvät maaseudun palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden turvaamiseen ja kehittämiseen. Tässä luvussa nostetaan esille niitä toimia joiden kautta kunnissa pyritään kehittämään maaseudun palveluja. Samalla tavalla kuin ongelmakohdissa voi piillä mahdollisuuksia voi kehittämissuunnissa ja -mahdollisuuksissa piillä ongelma-kohtia.

Tässä luvussa on koottu vastaukset kysymyksiin 4–7 sekä 10. Luku neljä vastaa kokonaisuudessaan kysymystä kahdeksan: Miten kunta kehittää palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta maaseudulla? Kysymykset ja niitä käsittelevät luvut ovat seuraavat:

Kysymys	Luku
4. Mitä muita resursseja kunnassanne on palvelujen tuottamiseen kuin kunnalliset?	4.2
5. Mikä on kuntalaisen rooli palvelujen järjestämisessä?	4.2.1
6. Mikä on kolmannen sektorin ja kirkon rooli palvelujen tuottamisessa	4.2.2
7. Mikä on yksityisen sektorin rooli palvelujen tuottamisessa?	4.2.3
10. Mikä on maaseutuvaikutusten arvioinnin rooli poliittisessa päätöksenteossa kunnassanne?	4.1

Kehittämismahdollisuuksia nähdään etenkin tietotekniikassa, muttei niinkään kolmannen sektorin toimijoiden keskuudessa. Mahdollisuuksia nähdään myös uusissa toimintamalleissa ja uudessa palveluajattelussa. *Kun eri hallinnonalojen yhteistyö toimii, edesauttaa se kokonaisuuden kehittämistä*, toteaa yksi haastateltavista.

Palvelujen toimivuuden todetaan olevan kuntien asukkaille merkityksellisempi kuin kuntarakenne. Todetaan, että kuntien on haettava uusi näkökulma toimintaansa ja toimintamalleihinsa. Yksi haastateltava katsoo, että kunnan roolia koordinoijana voitaisiin vahvistaa:

Palveluajattelu joka ei välttämättä maksa mitään on se, että pystytään etsiä ne tahot jolle tämä kuuluu kun [asukas] tulee [hakemaan palveluja tarpeisiinsa]. Kunta voi olla se, jolla on kymppipaita päällä ja hakee [tarvittavat] toimijat yhteen koolle. Nehän voi paljon korvata niitä kiinteitä rakenteita ja systeemejä.... (YM 4)

4.1 Maaseutuvaikutusten arviointi

Kuntien sisäisissä päätöksissä ei haastateltavien pohjalta tehdä erikseen maaseutuvaikutusten arviointia. Enemmistö haastateltavista toteaa, että maaseutuvaikutusten arviointi istuu päätäjien selkärangassa. *Yleensä maaseutukunnassa nähdään ja koetaan koko kunta, myös keskustajaman, maaseutuna, toteaa yksi haastateltava.* Asia tuodaan myös esille seuraavin tavoin:

Tapahtuu asioiden käsittelyn yhteydessä mutta ei sillä nimellä (HAMA 2)

Maaseutuvaikutusta ei tehdä juuri sillä nimikkeillä, eikä erikseen, vaikutusarviointia tehdään kylläkin yleisesti. (YM 5)

Maaseutunäkökulma vaikuttaa päätöksentekoon. Se on sisäänrakennettu (YM 7)

Maaseutuvaikutusten arvioinnista todetaan, että sitä on syytä hyödyntää kuntajakoselvityksissä. Arviointia toivotaan otettava käytäntöön valtion keskushallinnon tasolla lainsäädäntötyössä. Koetaan myös, että harvaan asutun maaseudun vaikutusarviointia tulisi tehdä pikemmin kuin maaseudun vaikutusarviointia. Paikallisella tasolla toteutettavasta arvioinnista todetaan, kuten edellisissäkin lainauksissa, että arvioinnin pitää olla sisäänrakennettu ja luonnollinen osa jokapäiväistä työntekoa.

Kuntaliitosyhteydessä on ehdottomasti tehtävä maaseutuvaikutusten arviointi, mutta soveltuuko se sellaisenaan harvaan asuttuun kuntaan? Pitäisi enemmänkin tehdä kaupungin läheisellä maaseudulla ja kuntaliitostapauksissa.

Pienissä kunnissa on niin vähän työntekijöitä, että resurssit eivät riitä kaikkien erillisten suunnitelmien, strategioitten ja arviointien tekemiseen, se pitää olla työssä sisäänrakennettu. (HAMA 3)

Kunnan oma strategia on tärkeä työkalu jossa voidaan huomioida kunnan maaseutualueiden erityispiirteitä ja maaseudun asukkaiden näkemyksiä. Strategia voidaan laatia joko virkamiestyönä tai laajaa demokratiaa toteuttaen, jolloin strategian sisällölle saadaan myöskin laaja hyväksyntä ja sitoutuminen. Yksi haastateltavista totesi oman kunnan strategiatyöstä seuraavaa:

Strategia 2020-laatimistyössä käytiin aktiivisesti läpi kaikki eri ryhmittymät: eläkeläiset, nuoriso, yrittäjät ynnä muut ja kaikkiin kyliin jalkauduttiin ja kyseltiin. Kaikki kuntalaiset jotka halusivat, pääsivät myös vaikuttamaan moneen eri otteeseen...

Strategiasta poimitaan joka vuosi tavoitteita jotka lähdetään aktiivisesti toteuttamaan. Strategia huomioi kokonaisuutta, ei kehitetä vaan keskustaa vaan koko aluetta. (YM 5)

4.2 Julkishallinnon ulkopuoliset resurssit

4.2.1 Kuntalaiset

Haastattelujen pohjalta kunnissa pyritään enemmän tai vähemmän aktiivisesti kehittämään yhteisöllisyyttä ja asukkaiden osallisuutta. Yksi haastateltavista kuvaa kunnan toimintaa yhdessä suunnittelun kautta yhdessä tekemiseen. Hän toteaa, että kun toiminta tehdään yhdessä, asukkaat myös sitoutuvat siihen.

Tavat miten osallisuutta pyritään lisäämään poikkeavat hyvin vähän kuntien välillä. Kuntien oma aktiivisuus luoda asukkaille osallisuuden mahdollisuuksia eroaa, jotkut kunnat järjestävät säännöllisemmin ja useammin kyläparlamentteja, kehittämis- ja tulevaisuustyöpajoja, asiakaskyselyjä ja kehittämistyöryhmien toimintaa. Haastateltavista eräs toteaa, että kehitetään palveluita ylipäättänsä yhteisöllisyyden kautta. Toinen mainitsee, että keskustelutilaisuuksia järjestetään säännöllisesti, muttei joka vuosi.

Vain yhdessä kunnassa mainitaan, että kunnassa on jalkauduttu kotipalveluhenkilökunnan kautta vanhuksien koteihin kartoittamaan heidän palvelutarvettaan, mikä on mahdollistanut todellisen palvelutarpeen näkemisen paikan päällä.

Tavallisin tapa kerätä tietoa palveluista näyttäisi kuitenkin olevan nettikysely, jonka asukkaat voivat täyttää oman kuntansa nettisivuilla. Monessa kunnassa kunnantalo mielletään

myös matalan kynnyksen paikaksi *jonne kaikki ovat tervetulleita käymään* ja keskustelemaan.

Kunnissa, joissa on paljon vapaa-ajan asukkaita, koetaan, että *mökkiläiset* ovat resurssi. Yksi haastateltava toteaa seuraavasti:

Mökkiläisellä voi olla firma kaupungissa, kaupungista tulee ostopotentiaalia, mikä ylläpitää palvelujen laatua vakituisille asukkaille (HAMA 3).

4.2.2 Kolmas sektori ja kirkko

Kolmas sektori koetaan tärkeäksi yhteiskunnallisessa merkityksessä. Yksi haastateltava toteaa, että kolmas sektori on *aivan mielettömän tärkeä koko suomalaisen kunnan järjestelmässä* (N8). Monesta haastattelusta käy ilmi, että varsinaista yhteistyötä palvelujen järjestämisen ja tuotantotyössä on hyvin vähän.

Kolmannen sektorin palvelumuotoihin todetaan kuuluvan muun muassa vertaistuki-toiminta, kahvilatoiminta, lasten, nuorten ja vanhusten kerhotoiminta, ohjelmalveluja, tilojen ja välineiden vuokrausta, järjestyksen valvontaa ja kulttuuritapahtumien järjestämistä sekä työllistämispalveluja. Useimmiten toiminta ja palvelujen tuottaminen toteutetaan talkoovoimin ja omaehtoiseen varainhankintaan perustuen. Hyvin harvalla paikallisella yhdistyksellä on palkattua henkilökuntaa.

Maan kattavista kolmannen sektorin toimijoista Seurakunnat ja seurakunnan Diakoniatyö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL), Vapaaehtoinen palokunta (VPK), Vapaaehtoinen pelastuspalvelu (VaPePa), Suomen Punainen Risti (SPR), 4H, Marttaliitto ja Maa- ja kotitalousnaiset näyttäisivät olevan erityisen tärkeitä yhteistoimijoita. Yksi haastateltava toteaa, että *esimerkiksi palokuntatoimintaa ei olisi ilman VPK:ta*.

Yhteistyö kunnan ja seurakunnan välillä vaihtelee suuresti haastatteluun osallistuneiden kuntien välillä. Yhteistyötä näyttäisi olevan enemmän harvaan asutun maaseudun kunnissa kuin ydinmaaseudun ja kaupunkien/kaupunginläheisen maaseudun kunnissa. Todetaan monesti, että seurakunnalla on omaa toimintaa ja että heillä on monesti omaa palkattua henkilökuntaa. Eniten yhteistyötä on lapsiperheille ja nuorille suunnatuissa palveluissa, mutta laajempaa koordinaatiota ei näytä haastattelujen pohjalta olevan. Yksi haastateltava toteaa kunnan ja seurakunnan yhteistyöstä seuraavaa:

Seurakunta tuottaa nuorisoleirejä ja lasten ja nuorten kerhotoimintaa. Yhteistyö kunnan kanssa on tiivistä. Seurakunnalla on myös perhekahvila. Seurakunta tekee tiivistä yhteistyötä myös järjestöjen kanssa ja osallistuu kunnan ja järjestöjen kanssa tapahtumien toteutukseen tuottamalla muun muassa ohjelmaa. Seurakunnan diakoniatyöllä on tiivistä yhteistyötä kunnan sosiaalitoimen ja Sotaveteraanien kanssa, samoin SPR:n ystäväpalvelun... (HAMA 1)

Yhteistyötä tehdään erilaajuisesti myös paikallisten eläkeläisjärjestöjen, potilasjärjestöjen ja kulttuurijärjestöjen sekä liikunta- ja urheiluseurojen kanssa. Kunnan puolelta tuetaan järjestötoimintaa muun muassa antamalla avustuksia, ostamalla erilaisia ylläpito-, huolto- tai kahvituspalveluja ja avustamalla Leader-hankehakemusten tekemisessä. Tukea annetaan myös tarjoamalla kunnan tiloja kolmannen sektorin toimijoiden käyttöön. Erilaisten toimistopalvelujen kautta voidaan myös tukea järjestöjä. Toimistopalveluihin kuuluu esimerkiksi monistus. Kuntien puolelta on joissain määrin järjestetty koulutusta muun muassa tiedottamisessa.

Julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyöstä todetaan seuraavasti:

Järjestöt tuottavat erilaista toimintaa jäsenilleen ja muille osallistuville. Toiminta kattaa esimerkiksi: yhdessä tekemistä, kerhoja, tapahtumia, talkoita, tiedon välitystä, ennalta ehkäisevää toimintaa, ystäväpalvelua, vertaistukea, koulutusta, naapuriapua, vanhusten hoitoa, perinteen tallentamista. (HAMA 1)

Maaseudun palvelusaavutettavuuden kannalta naapuriapu ja kolmannen sektorin vapaaehtoistyö tulee tulevaisuudessa olemaan yhä tärkeämpää. Näkisinkin kyläpalvelut varmaan lisänä julkisen ja yksityisen palvelun rinnalle (YM 5), toteaa haastateltava viitaten siihen, että kyläpalveluita voidaan tuottaa järjestöpohjaisesti.

Yleinen tapa tukea yhdistyksiä ja järjestöjä julkiselta puolelta on, tilojen käyttömahdollisuuksien lisäksi, ostaa heiltä esimerkiksi kylillä sijaitsevien latujen ja urheilupaikkojen ylläpitopalveluja:

Kunta tukee vapaa-ajan järjestöjä nykyään ns. tapahtuma-avustuksilla. Järjestöiltä ostetaan muun muassa latujen ja jääkenttien aukkipitopalveluja talvisin. On ongelma ettei voi periä palvelumaksua mistään. Latujen kunnossapito on talvella hintavaa. On mietitty vapaaehtoista maksua muun muassa hiihtolatujen käyttäjille. Urheilutiloista peritään pieni maksu, mutta tämä ei koske alle 18-vuotiaille suunnattua toimintaa eikä seuroja jotka tekevät lasten ja nuorten työtä. (HAMA 3)

Haastateltavat toteavat, että järjestötoiminnassa jatkuvuus on tärkeä. Huomautetaan, että kunnilla on rajatut resurssit ja kolmannen sektorin toimijoilta peräänkuulutetaan jatkuvuutta ja sitoutumista sekä resursseja ja riittävästi taloushallinnon osaamista. Yksi haastateltavista toteaa, että kolmannen sektorin järjestöjen on tiedostettava, että oman järjestön hallinto on oltava kunnossa jotta kunta pystyy tekemään heidän kanssaan yhteistyötä. Hän toteaa, että järjestöjen on taidettava hyvä taloushallinto. Toinen haastateltava toteaa jatkuvuudesta ja sitoutumisesta myös sen, että sosiaalipalveluissa kunnalla on oltava järjestämisvastuu, mutta kolmannen sektorin osallistumista ei torjuta.

Järjestötoiminnan jatkuvuuteen liittyen on todettava, että jokaisessa kunnassa ja jokaisen kunnan kylässä ei välttämättä ole aktiivista kolmannen sektorin järjestöä jonka kanssa kunta voisi tehdä yhteistyötä.

Järjestötoiminta keskittyy myös kirkonkylälle ja painottuu liikuntaan muttei niinkään ennaltaehkäisevään toimintaan. Kunnassa toimii muun muassa VPK, 4H, joka on yhdessä naapurikunnan kanssa, maa- ja kotitalousnaiset. SPR:llä ei ole aktiivista toimintaa. Ei ole sellaista toimintaa jossa esim. nuoremmat sukupolvet opettaisivat vanhuksille Internetin ja tietokoneiden käyttöä (YM 6).

4.2.3 Yksityinen sektori

Yksityisen sektorin kanssa tehtävä yhteistyö maaseudun palvelujen kehittämisessä näyttäisi olevan jokseenkin rajattua. Yleisesti pitäen toivotaan, että nykyiset yksityisen puolen palvelupisteet eivät enää harvenisi. Yksityisen sektorin toiminnan etäännyttäminen kyliltä pidetään ongelmallisena etenkin kunnissa joissa osa-aikaiset asukkaat nostavat palvelujen käyttöastetta loma-aikoina. Haastatteluissa nostetaan esille eräitä mielenkiintoisia yhteistyömalleja.

Seuraavassa lainauksessa viitataan pankkipalveluihin:

Olen kyllä pessimisti kun katsotaan asiaa pitkäjänteisesti... Isoilla pankeilla ei ole mielenkiintoa ylläpitää konttoreita harvaan asutulla alueilla...

[Jotta paikallinen pankkipalvelu säilyisi] tehtiin [pankin kanssa] sellainen sopimus, että he palkkasivat kunnan henkilöstöstä yhden työntekijän. He vuokraavat myös tilan aluekonttorista ja pankkipalvelut pidetään siellä auki pari päivää viikossa. Kunta on joustava sekä vuokran että työntekijän sivutoimen luvan myöntämisessä. Yritämme olla kunnan puolelta joustavia, jotta palveluita voidaan ylläpitää myös harvaan asutulla alueella. (HAMA 9)

Palveluseteli on toinen mahdollisuus, jonka käyttöönottoa kehitetään eri kunnissa. Palvelusetelien ja kaikkoavien yksityispalvelujen suhteen todetaan, että kunta voi palvelusetelijärjestelmällä ja palvelusetelien ostamisella luoda edellytyksiä yrittäjäystoiminnalle. Asiasta todetaan seuraavasti:

Kunnat ei voi eikä pysty lähtemään täyttämään sektoria kun yksityiset palvelut kylistä ja haja-asutusalueilta katoaa ei resurssit riitä. Toisaalta täytyy myöntää, että kuntakin on voinut luoda edellytyksillä aika laajalla palvelusetelijärjestelmällä ja niiden ostamisella. (YM 4)

Palveluseteleistä on paljonkin hyötyä just sen takia kun muutenhan se palvelu on hyvin pitkälle standardisoitu. Mutta kun me ihmiset ollaan jonkin matkaa erilaisia. Ei ole lapsiperhe ja lapsiperhe tai vanhus ja vanhus... On elämäntapaa ja elämäntapaa ja niin edelleen. Siksi sillä palvelusetelillä voi olla hyötyä (KLÄH 8)

Yhdellä haastattelupaikkakunnalla toimii alueellinen lähidemokratiaelin, aluelautakunta. Aluelautakunta toimii yhtenä paikallisen julkishallinnon tilaajalautakuntana jolla on päävastuu alueen palvelujärjestelystä. Aluelautakunnalla on oma budjetti, josta osa on niin sanottua kehittämisrahaa, jolla on voitu kehittää omaa niin kutsuttua kotiapukuponkia. Kotiapukuponkijärjestelmä on vuoden 2012 alusta lähtenyt pilotointiin ja näin ollen järjestelmä on hyvin uusi. On kuitenkin näytteitä siitä, että järjestelmällä on ollut positiivisia vaikutuksia alueen pienyritysjärjestelmään. Haastateltava kertoo järjestelmästä seuraavasti:

On syntynyt semmosta oma-alotteisuutta, että ne on pyrkinyt tämmöstä hoiva-alan yrittäjyyttä synnyttämään alueelle. He on ottanu käyttöön tämmösen kotiapukupongin. Se on uus eikä siitä voi käyttää palveluseteli-nimeä koska se ei vastaa palvelusetelilainsäädäntöä.

... Kotiin annettavista palveluista – todellista lähipalveluista – niin aluelautakunta maksaa puolet. Ne [kriteerit täyttävät asukkaat] saa sen kupongin ja sinne on syntynyt tämmösiä pieniä yrityksiä tuottamaan näitä palveluja. (KLÄH 10)

Lähilogistiikkayrittäjäyys on haastattelukunnissa harvassa. Yhdessä kunnassa toimii kaksi kauppa-autoa ja toisessa kauppa-vene. Kauppa-autojen palvelut kiertävät kyseisen kunnan syrjäkylillä joka viikko, ja palvelu saa kiitosta. Haastateltavat toivovat enemmän innovaatiota etenkin yksityiseltä sektorilta, mutta myös mallinnuksia toimivista lähilogistiikkamalleista, / jota/ joita kunnat voisivat soveltaa.

tarviiko se aina olla se tavallinen kauppa, joka on auki näin ja näin kauan. Voiko olla jotain muuta? Se on jännää, että kuljetussysteemit ja kaikki on kehitetty, muttei sada enää kauppa-autoa kulkemaan. Kirjastoauto kulkee vielä monessa paikassa, mutta kauppa-autoa ei ole. Eikö niitä systeemejä voi laajentaa? Esimerkiksi terveyspalveluihin? Nekin [liikkuvat monipalvelumallit] pitäis mallintaa ja kertoa rebellisesti miten ne toimii... (YM6)

Monipalvelupisteiden tai liikkuvien monipalveluautojen kehittämistä on mietitty monella paikkakunnalla. Taloudellisen tilanteen ollen epäsuotuisa ei niihin ole panostettu. Monipalvelupisteistä ja kylillä sijaitsevista palveluista todetaan, että koulut ovat niille luonnollinen paikka – samassa rakennuksessa tai sen välttämättömässä läheisyydessä.

Monipalveluautojen mahdollisuutta kyseenalaistetaan myös. Yksi haastateltavista kokee, että monipalveluauto antaa väärinlaisen kuvan maaseudun väestöstä ja, että täyden palvelun bussit ovat resurssien väärinkäyttöä. Haastateltava viittaa siihen, että kuntien resurssit eivät riitä yksityisen sektorin paikkaamiseksi sen vetäytyttyä maaseudulta. Hän nostaa esille kysymyksen asukkaiden tarpeista ja palvelujen järjestämisestä ja kehittämisestä heidän näkökulmastaan.

Liikkuvien palvelujen tarve nähdään myös seudullisena tarpeena ja ratkaisuja voidaan hakea yhteistyön kautta. Liikkuvien palvelujen tärkeydestä toteaa yksi haastateltava näin: Realistisesti joka kylälle ei voi viedä kaikkia paleluja. Voimavarat ovat riittämättömät. Näin ollen liikkuvilla palveluilla on oma roolinsa ja kehitysmahdollisuutensa (HAMA 2).

Erimuotoinen asukkaiden asiointipalveluliikenne todetaan tärkeäksi palveluksi. Asiointipalveluliikenne toimii erillään Kelan ja sosiaalitoimen tuetuista matkoista. Kunta järjestää palvelun ostopalveluna jolloin tuottaja on usein yksityisyrittäjä. Usein järjestelmä toimii kutsupalveluliikenteenä jolloin asukas soittaa esimerkiksi edellisenä päivänä yhteiseen palvelunumeroon, josta järjestetään asiointiliikenteen eri kutsureitit.

Asiointiliikenteellä maaseudun asukkaat pääsevät keskustajamiin asioimaan. Haastattelukunnissa liikennevuoroja oli yhdestä kolmeen kertaan viikossa. Asiointipalveluliikenteellä pyritään kunnissa parantamaan palvelujen saavutettavuutta tai tavoitettavuutta. Yhdessä kunnassa todetaan, että asiointiliikenne on myös sosiaalinen tila jossa eri-ikäiset voivat kohdata toisensa. Palvelua kuvataan seuraavasti:

Kauppa-asioissa kunta järjestää vanhuksille myös kyytipalvelua kunnan keskustaan. Asukkaat maksavat tästä palvelusta linja-autotaksan mukaan ja kunta loput. Palvelu toimii niin, että soittaa taksille edellisenä iltana. Kyytipalvelua voi käyttää kaksi kertaa viikossa. (HAMA 2)

Vanhuksille on suunnattu asiointiliikenne sivukyliltä keskustajamaan. Asukkaalla on mahdollisuus käyttää asiointiliikennettä kerran viikossa. Taksi hakee sivukyliltä ja ajaa eri reittejä keskustaan... Kunnan sisäistä linja-autoliikennettä ei ole. Syksyllä, talvella ja keväällä asioimaan pääsee koulukyydillä. Nuoret kulkevat omilla kyydeillä keskustajamassa sijaitseviin palveluihin. (HAMA 3)

Kotiin vietävien palvelujen lisäksi on asukkaiden käytössä niin sanottu asiointiliikenne. Asiointiliikennettä pääsee käyttämään kolme kertaa viikossa soittamalla etukäteen palvelutuottajalle, joka suunnittelee reitin kysynnän mukaan. Palvelusta on saatu hyvää palautetta, bussimatka toimii paitsi kuljetuksena asiointiin pariin keskustaan myös seurustelu- paikkana. Asiointiliikenne on toiminut kaksi vuotta ja jatkoa suunnitellaan käyttöasteen ja palautteiden mukaan. Palvelu on suunnattu erityisesti vanhuksille ja heille joilla ei ole autoa. Jos palvelulle ei ole kysyntää niin voidaan katsoa mahdollisuuksia yhdistää erilaisia kuljetuksia koululiikenteen kanssa, mikä voisi antaa muita synergioita: ja sukupolvet kohtaisivat bussissa... (YM 5)

Asiointiliikenne toimii kunnassa joka viikon torstaina. Asiointiliikenteessä on viisi eri linjaa ja käyttäjiä on kahdesta viiteen per linja. Palvelun käyttö on pysynyt tasaisena... Tämä palvelu katsotaan minimipalvelukseksi, jolla kylien asukkaat pääsevät edes kerran viikossa kauppaan. (YM 6)

Todetaan, että liikennemuotoa seurataan ja arvioidaan. Jos sillä ei ole paljon käyttöä on mietitty vaihtoehtoa yhdistää se esimerkiksi koulukuljetuksiin, jolloin vanhusten asioimispäivistä tulisi pitempiä. Kysymys siitä tulisiko kouluun liittyviä ja muita sivistys- ja kulttuuripuolen kuljetuksia suunnitella kokonaisuutena, nostetaan myös esille.

4.3 Tietoliikenneyhteyksien mahdollisuudet

Sähköisiä palveluja ja etäpalveluja kehitetään tai toivotaan kehitettävän laajakaistarakentamisen ja tietoverkon laajemman kattavuuden myötä. Nopeiden ja kattavien tietoliikenneyhteyksien tärkeys nousee esille miltei jokaisessa haastattelussa kun puhutaan maaseudun palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden kehittämistä.

Nopeiden tietoliikenneyhteyksien ollessa kattavat ja toimivat on kunnan puolelta voitu kokeilla etäpalvelujen tuottamista esimerkiksi kylillä asuville vanhuksille. Tämänkaltaisesta kehittämistä yksi haastateltava toteaa seuraavasti:

[Kehitysprojekti]... on käynnissä. Hyvien tietoliikenneyhteyksien etäyhteyksien kautta ollaan oltu yhteydessä vanhempiin henkilöihin. Etäyhteyden kautta on voitu käydä aktiivista vuoropuhelua, kysellä ja keskustella voinnista. Aamulla on toteutettu esimerkiksi aamujumppaa etäyhteyden kautta. (YM 5)

Etäyhteyksillä voidaan tuottaa sekä neuvonta- ja seurantapalveluja että hyvinvointia edistäviä liikuntapalveluja. Etäyhteyden kautta ikääntyneet kotona asuvat ihmiset voivat olla esimerkiksi videopuhelimen kautta yhteydessä omaisiinsa tai terveydenhuollon asiantuntijoihin. Etäpalveluilla todetaan olevan myös maaseudulla, erityisesti syrjäisillä alueille asuville turvallisuusmerkitys.

Valokuituverkon rakentaminen on käynnissä, mikä tulee helpottamaan SOTE-palvelujen saavutettavuutta kylillä. Kun mietitään hälytyssesteemejä ja vartiosysteemejä mitkä on tosi kalliita rakentaa, ja sama niin kun tämmönnen kotiapu. Valokuidun avulla saadaan nopeasti yhteys koteihin sinne asiakkaaseen ja turvajärjestelmiin. Näköyhteydet ym. niin kyllä siitä tulee apua. (YM 7)

Opetuspalvelujen osalta haastateltavien kesken esiintyy erimielisyyksiä. Todetaan muun muassa, että etäpalvelut, kiertävät opettajat ja kiinteä koulu ovat toisiaan täydentäviä palvelumuotoja. Toisaalta yksi haastateltavista toteaa, että koulu- ja oppimispalvelut pidetään kunnassa jatkossakin sosiaalisessa ympäristössä.

Miten saadaan etäyhteyksien kautta tuotettu palvelu ja asukkaiden odotukset kohtaan? Yksi haastateltavista nostaa kysymyksen esille. Kanssakäymistä kasvotusten ei pystytty korvaamaan tietotekniikalla, hän toteaa:

Tietysti voidaan ajatella, että juodaan kahvit yhdessä ja siinä on 300 kilometriä välillä ja, että etäyhteydellä katsotaan, että onko se mummo siinä herännyt... Se liittyy siihen, miten määritellään kunnan palvelutehtävät ja minkälainen arvopohja on sitten nuoremmalla väellä. Kun puhutaan, että turvataan peruspalvelut, niin siinä pitää lähteä kunnioittamaan, että meillä jokaisella voi olla se oma kartha että mikä on se palvelu minkä me halutaan että yhteiskunta meille turvaa... (YM 4)

5 Tarvitaanko maaseudun palveluohjelma?

Seitsemän haastateltavaa vastaa myönteisesti otsikon kysymykseen (kysymys 12). Kolme suhtautuu varovaisen positiivisesti asiaan. Haastateltavat huomauttavat muun muassa, että valtionhallinnon puolelta tarvitaan ymmärrystä siihen, että palvelut voidaan tuottaa eri tavalla eri alueilla. Lähipalvelujen tarkemman määrittelyn tarve nousee myös esille.

Todetaan ettei tarvita varsinaista ohjelmaa, *ei lisää palveluja* ja, että *tarvitaan, mutta noin tietyllä tavalla suunnattu enemmän harvaan asutun maaseudun ongelmiin*. Haastateltavat peräänkuuluttivat enemmän verkostomaisesti toimivien hyvien käytäntöjen ja esimerkkien levittämistä. Maaseudun palveluohjelmasta todetaan muun muassa seuraavasti:

Joskus olisi tarpeen sellaisestakin tiedosta, että mikä meni pieleen, mitä tekisin kunnassani toisin, sillä olemme [kunnat] vanhojen rakenteiden vankeja. (HAMA 3)

Kyllä se tarvitaan. Erittäin hyvä asia koska sitten nähdään erilaisia käytäntöjä eri alueilta ja harvaan asutuilta seuduilta... siellä voidaan olla hyvinkin innovatiivisia... ja kehittää juuri niihin olosuhteisiin ja ne voi olla monesti sovellettuna. (YM 5)

Tarvitaan palvelujen saatavuuteen jonkinlaista ratkaisua, vaihtoehtoisia palveluja. On tullut tiensä päähän, että julkisin keinoin tuotetaan palveluja, ei vaan rahat riitä (YM 6)

6 Palveluteemojen yhteenveto

Kuudennessa luvussa esitetään lyhyesti haastatteluissa esille nostetut keskeiset maaseudun palvelut palveluteemoittain: Sosiaali- ja terveyspalvelut, opetus- ja kulttuuripalvelut, teknisluonteiset palvelut, turvallisuuspalvelut ja yksityiset palvelut. Palveluja ei ole käsitelty yksityiskohtaisesti. Näin ollen ei ole eritelty mitä kaikkia terveydenhuollon palveluja saa esimerkiksi kylän neuvontapisteestä tai mitä kaikkia palveluja sisältyy kotihoidon palveluihin.

Palveluteemat liittyvät haastattelun pääkysymyksiin 1 ja 2:

1. Mikä on tämänhetkinen tilanne palvelujen saatavuudessa maaseudulla, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ja syrjäseuduilla?
2. Mikä on tämänhetkinen tilanne palvelujen saavutettavuudessa maaseudulla, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ja syrjäseuduilla?

6.1 Sosiaali- ja terveyspalvelut

Sosiaali- ja terveyspalvelujen osalta voidaan haastattelujen pohjalta todeta, että maaseudun asukkaille järjestetään palvelut kotipalveluina, tai niin, että asukas hakee palvelut lähimmästä kylästä tai keskustaaajamasta. Harvassa kylässä on neuvolapistettä, terveydenhoitajan tai sairaanhoitajan palvelupistettä.

Haastattelujen perusteella sekä ikäihmisille että perheille suunnatuissa sosiaali- ja terveyspalveluissa painotetaan entistä enemmän ennaltaehkäisevän työn otetta. Tiedostetaan, että ennaltaehkäisevässä työssä voidaan pitkällä tähtäimellä säästää rahaa.

Kolmessa haastattelussa painotetaan ennaltaehkäisevän perhesosiaalityön kehittämistä. Yhdellä paikkakunnalla ennaltaehkäisevä perhesosiaalityö käynnistyy äitiysneuvolan yhteydessä. Toiminta on lähtenyt liikkeelle menneen syksyn aikana. Vertaisryhmiä perustetaan kyseiseen kuntaan kotiäideille ja isille, joille kartoitetaan erilaisia toimintajuttuja. Asukkaiden näkökulmasta palvelujen saavutettavuutta voi hankaloittaa se, että toiminta on pääsääntöisesti keskustaaajamassa.

6.1.1 Vanhusten asumispalvelut

Perhehoitoasumispalveluja ei haastatteluissa esille tulleesta tiedosta ole saatavilla laajasti. Yhdellä harvaan asutun maaseudun paikkakunnalla toimintaan haetaan tukiperheitä. Toisessa, ydinmaaseudun kunnassa, haastateltava kertoo, että palvelua on saatavilla naapurikunnassa. Omalla paikkakunnalla palvelua ollaan kehittämässä kysynnän mukaan.

Vanhusten kevyen hoitotarpeen asumispalveluja on jossain määrin kylillä. Tällöin kyseessä on yleensä palveluasumisen muoto, jonka kunnat tuottavat itse tai järjestävät ostopalveluna. Yhdessäkään haastattelussa ei mainittu iäkkäiden ihmisten yhteisasumismuotoja.

On selvä että näitä toimintamalleja on jouduttu tunnistamaan, että sosiaalipalvelut on turvattu [kylillä]. Esimerkiksi vanhusten palveluasuntoja on rakennettu kaikkiiin keskeisiin kyliin. Se on ollut tietoinen politiikka, että pidämme kylistämme huoli ja aika vahvat kyläkeskukset meillä on. Vanhusten ei ole tarvinnut muuttaa asumispalvelujen vuoksi keskustaaajamaan kuin vasta raskaan palvelujen tarpeen eteen tullessa. (YM 4)

Paikkakunnilla pyritään mahdollisimman pitkään tukemaan vanhusten kotona asumista kansallisten linjausten mukaisesti, mutta samalla selviää, että vanhukset joutuvat jossakin määrin muuttamaan kotoaan keskustaajamaan: *Osa vanhuksista muuttaa kyliltä keskustaan, jotta pystyttäisiin paremmin järjestämään heille tarpeelliset palvelut* (HAMA 3).

Kotona asumista tuetaan etenkin kotihoidon (kotisairaanhoidon ja kotipalvelun yhdistelmä) palveluilla. Kotihoidon palvelun tarpeita kartoitetaan ennen palvelun aloittamista ja myös kotihoidon palveluissa haastateltavat painottavat työn ennaltaehkäisevää luonnetta:

Kotipalvelua tarjotaan koko kunnan alueella, myös syrjäseuduilla – palveluun kytketään myös muita palveluita, kuten ateria- ja kirjastopalveluita, kauppa-asioita. Asiakkaan tarpeisiin pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin. Kotipalvelua tulisi kehittää niin, että yksi ihminen pystyy hoitamaan mahdollisimman monta asiaa yhdellä kertaa, jotta resursseja hyödynnettäisiin maksimaalisesti. (HAMA 1)

Mobiilitiimin henkilöstö vie palveluja, etenkin ennaltaehkäiseviä palveluja kuten fysioterapiala, koteihin. Kotipalveluja toteutetaan asiakaslähtöisesti. Pyritään karsimaan miten asiakaskunta parhaiten hoidetaan. Mobiilitiimi on toiminut pari vuotta. (YM 5)

Kotipalveluihin viitaten todetaan yhdessä haastattelussa että *rakenteiden kuollut paino on poisnettava*, viitaten tiloihin jotka jäävät vaille täysmittaista käyttöä. Esimerkkinä hän mainitsee kylällä sijaitsevan neuvolapisteen, joka on auki pari kertaa viikossa kolme tuntia per kerta. Haastateltava toteaa, että kiireellisissä tapauksissa asukas ei voi odottaa kolme päivää neuvolan aukeamista. Sen sijaan, että asukkaat hakevat palvelunsa kiinteästä toimipisteestä, henkilöstön on oltava valmis menemään asukkaiden luo. *Kunhan se tehdään uskottavasti*, hän toteaa.

6.1.2 Kotihoidon tukipalvelut

Kotihoidon lisäksi erilaisia tukipalveluita tuotetaan mahdollisuuksien mukaan. Yleisin tukipalvelu on ateriapalvelut, josta peritään asukkailta lisämaksu. Kuinka monta kertaa päivässä ja viikossa asukkaat saavat lämpimän aterian kotiin riippuu paikkakunnasta. jollakin paikkakunnalla ateriapalvelu toimii kolme kertaa viikossa, toisella päivän jokaisella viikolla ja kolmannella paikkakunnalla se on toiminut viisi kertaa päivässä, viikon jokaisena päivänä:

Pieneksi kunnaksi jos vertaa esim. X:ään, niin siellä lämmin ruoka viedään maanantaina, keskiviikkona ja perjantaina. Täällä viedään joka päivä, myös lauantaina ja sunnuntaina. Nyt se tullaan muuttamaan. On viety aamupaloja, iltapaloja, lounas ja päivällinen. Eli osa ihmisistä on saanu myös aamu- ja iltapalan kotiin. Mut nyt meidän on pakko pistää joku raja. Ja varsinkin kun me ollaan neljän muun kunnan kanssa tekemässä tätä yhdessä. Ja toisessa on toinen palvelutaso ja toisessa toinen niin se pitää - ja valitettavasti rahatkaan ei riitä... (YM 6)

6.1.3 Lapsiperheiden sosiaalityö

Kotipalveluista todettiin, että painotus on vanhuksille suunnatuissa palveluissa ja näin ollen lapsiperheiden kotipalveluista on puute. Vanhuksille suunnattu kotipalvelu oli haastatteluisa huomattavan paljon enemmän esillä kuin lapsiperheille suunnattu kotipalvelu. Haastateltavista eräät toteavat näin:

.....

Perhehoitoa pyritään lisäämään. Haetaan tukiperheitä... Lastensuojeluun liittyviä ongelmia pyritään ratkaisemaan perheen sisällä lähipalveluna...

Kahteen perheeseen on annettu perhepäivähoitopalveluja, jotta ongelmia pystytään ennaltaehkäisemään. (HAMA 3)

Jos haluaisin jotain painottaa, niin tässä on se jotain joka on kenties tämän kokonaisuuden tappioksi. Kotipalveluita ei ole lapsiperheille, tämä tangeeraa myös perhesosiaalityötä ja lastensuojelutyötä. Perhepalveluista on jouduttu tinkimään. (YM 4)

6.1.4 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuspalveluja järjestetään maaseudun kylillä perhepäivähoitona tai ryhmäperhepäivähoitona. Pienellä paikkakunnalla asukkaiden erilaiset työajat asettavat omat haasteensa päivähoidon järjestämiselle. Päivähoidon järjestämistä vaikeuttaa haastateltavien mukaan myös perhepäivähoitajien saanti. Varhaiskasvatuksesta kerrotaan seuraavin sanoin:

Alle kolmivuotiaat hoidetaan pääsääntöisesti perhepäivähoidossa tai ryhmäpäivähoidossa. Tämä palvelu on saatavissa myös kylille ja maataloille on järjestetty myös kotihoito tarpeen mukaan. Kunnalla on yksi päiväkotitoiminta, joka toimii kunnan keskustassa. Se on aika ajoitin tupaten täynnä... Haasteellista on järjestää päivähoito pienen väestöpohjan kunnan asukkaiden erilaisten työaikojen mukaan kun on esimerkiksi vuorotyötä hotellissa, vuodeosastolla tai tehtaalla. Kunnalla on siis lasten yöhoitoyksikkö... (HAMA 3)

Kirkonkylän lisäksi yhdessä kylässä on yksi perhepäivähoitola. Kirkonkylän päiväkotitoiminta on aika uusi ja siellä on myös muutama perhepäivähoitaja. Uusien perhepäivähoitajien rekrytointi on vaikeaa. Kunnassa on myös vuoropäiväkotitoiminta, joka toimii aamu- ja iltapäivisin. Tarpeisiin vastataan. (YM 6)

6.1.5 Omaishoidon tuki

Omaishoidon tuki nähdään tärkeänä palveluna. Tuen piiriin on haastattelujen mukaan pääsääntöisesti mahdollista päästä aina kun tarve ilmenee. Tiukka taloudellinen tilanne näyttäisi kuitenkin johtavan siihen, että omaishoidon tukea tullaan supistamaan joillakin paikkakunnilla. Yksi haastateltavista toteaa kyseisessä asiassa seuraavasti:

Omaishoidon tuen piiriin pääsevät kaikki jotka siihen hakeutuvat ja täyttävät kriteerit. Tähän saattaa olla tulossa muutos, sillä tällä hetkellä kunta selvittää selvitysmiehen kautta SOTE-palvelujen menoeriä tiukan rahatilanteen takia. Yksi ehdotus saattaa olla, että omaishoidon tuki tehdään määrärahasidonnaiseksi ja... veikkaan että kriteereis vois olla tiukentamisen varaa... (YM 6)

Vain yhdessä haastattelussa nostetaan esille omaishoitajalle suunnattua tukipalvelun tuottamista seuraavasti:

Omaishoidon tukimäärärahoja on vuosittain lisättykin. Tiedostetaan paremmin, että järjestelmä on olemassa ja siihen hakeudutaan. Jossakin mitassa näkyy, että on aika tyypillinen historia, että mies ja vaimo molemmat ovat olleet teollisuuden palveluksessa ja työuraa on takana 40 vuotta, joten eläkepohja on hyvä, ovat työeläkejärjestelmän piirissä. Enemmän kuin omaishoidon tukea korostuu se puoli, että hoitajalle on apua, kun esim. väsy, että on vapaapäivätyöntekijöitä. (YM 4)

6.1.6 Terveyspalvelut

Kylille vietävät terveydenhuollon palvelut ovat kotisairaanhoido, jotkut ennaltaehkäisevät tai kuntouttavat fysioterapiapalvelut sekä neuvolapalvelut. Joissakin kunnissa on vielä mahdollista suorittaa pienempiä terveystalvetoimia terveys- tai neuvolapisteissä. Yhdellä paikkakunnalla mainitaan, että jokaisessa entisessä kunnanosassa on oma sairaanhoitaja, joka on haastateltavan mukaan käytännössä asukkaiden saavutettavissa 24 h vuorokaudessa.

Kotiin vietävien sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen osalta toinen haastateltava toteaa seuraavasti:

Terveyshuoltopalvelujen osalta on menossa selvä linja jossa korostetaan kotiin tuotettuja palveluja. Palataan kenties siihen aikaan jota itsekin muistan 50 vuoden takaa: Kun lapsi oli sairas niin lääkäri tuli kotiin. Otaksun, että tämä sosiaali- ja terveyshuoltopalvelujen parempi integraatio tulisi johtamaan siihen, että näitä kotiin tuotettuja palveluja aidosti lisätään (YM 4).

Toinen haastateltava toteaa terveyshuoltopalveluista, että palvelun saanti omalla kylällä ei ehkä ole kohtalon kysymys vaan, että on asiaa tunteva ja osaava terveyshuollon ammattihenkilöstö. Mikä tarkoittaa, että hänellä on riittävästi sen tyyppisiä tapauksia – hän on niitten kanssa tekemisissä. Jos henkilöstö ei saa riittävästi harjoittaa ammattiaan toteaa haastateltava, että silloin on turvallisempaa, että se äiti matkustaa lapsen kanssa vähän kauemmas. (KLÄH 10)

Terveyskeskuspalvelujen osalta keskustajamassa voidaan tuottaa kaikki keskeisimmät terveyskeskuspalvelut kuten sairaanhoitajan vastaanotto, lääkärin vastaanotto, laboratorion näytteenotot ym. On myös mahdollista toteuttaa etäkonsultointia, jolloin nopeat ja toimivat tietoliikenneyhteydet ovat tärkeitä. Etälääkäripalveluita on mahdollista saada esimerkiksi diabeteksen hoidossa. Tällöin terveysasemalla on potilaan kanssa paikalla sairaanhoitaja ja lääkäri on etäyhteyden päässä esimerkiksi keskussairaalaissa. Terveyskeskuksen yhteydessä on pääsääntöisesti vuodeosasto. Päivystykseen on hakeuduttava yleensä toiselle paikkakunnalle, jolloin matkaa voi kertyä jopa 100 kilometriä per suunta.

Kuntayhtymien myötä terveyskeskusten vastaanottoajat ovat voineet muuttua epäselviksi. Yksi haastateltava toteaa asiaan liittyen seuraavasti:

Meillä pääsee lääkäriin joka toinen viikko tiistaista perjantaihin, ja joka toinen viikko tiistaista ja torstaina. Sitten on aina yksi viikko kuukaudessa jolloin meillä on ostopalvelulääkäri, joka on koko viikon. Mut se on siis hyvin epäselvä systeemi, kun ne päivät vaihtelee, ett periaattees kun soitat niin et oikein voi tietää mikä niistä viikoista on nyt. Ja kun ne lääkärit ei oo samoja... jos sulla olis aina se sama lääkäri, niin totta kai se tietää mikä sua vaivaa, ett ei aina tarvi alottaa alusta. (YM 6)

6.1.7 Sosiaali- ja terveyshuoltopalvelujen koordinointi

Sosiaali- ja terveyshuoltopalvelujen paremmasta integraatiosta voidaan todeta, että joillakin paikkakunnilla sosiaali- ja terveyshuoltopalvelujen yhteensovittaminen tehdään enemmän tietoisesti. Kahdella paikkakunnalla on koottu kaikki perusturvaan liittyvät palvelut yhden katon alle. Yhdellä toimii perhekeskus, vanhuskeskus ja hallintokuntien rajat ylittävä mobiilitiimi, joka vie palveluita asukkaille kotiin.

On koottu perusturvaan liittyvät palvelut, jotka muodostavat 61 prosenttia budjetista, perusturvakeskukseen, jossa toimii mobiilitiimi. Keskuksessa sijaitsee myös perhekeskus, josta saa kaikki palvelut, jotka koskettavat perheitä. Vanhuksille suunnatut palvelut ovat erikseen perusturvakeskuksen alla. Mobiilihenkilöstö liikkuu --- Perusturvan rakennemuutos antaa mahdollisuuksia siihen, että kuunnellaan asiakaslähtöisesti, pyritään järjestämään asiakaslähtöisesti, katsotaan, että tällainen on asiakaskunta miten voidaan parhaiten hoitaa ja sitten tietysti ennaltaehkäisevästi... (YM 5)

Useammassa haastattelussa todetaan, että pienen paikkakunnan etu on yhteistyön tekemisen helppous. Toisaalta suuremmilla paikkakunnilla painotetaan samaa, mutta eri perustein - isompien resurssien edellytyksin, varsinkin sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen osalta. Palvelujen yhteensovittamista ei kuitenkaan aina tehdä:

Ei mitään tiimiä käy jos ei tarvita... rutiinipalveluista [kotisairaanhoito ja kotipalvelu] niin tämän hetken käsitykseni mukaan molemmat käy erikseen. Ateriat viedään erikseen taksilla... ei voida ajatella että menisi kotisairaanhoitajan mukana. Todennäköisesti eivät mene yhdessä. Menevät erikseen. (HAMA 11)

6.2 Opetus- ja kulttuuripalvelut

6.2.1 Opetuspalvelut

Kunnanjohtajat ilmaisevat tahtotilaa kyläkoulujen ylläpitämiselle, mutta resurssien niukkuus ja lapsien lukumäärä rajaavat heidän mielestään käytännön vaihtoehdot. Kahdeksassa haastatteluun osallistuneesta kunnasta annetaan vielä alaluokkien perusopetusta keskustajaan lisäksi yhdessä tai useammassa kyläkoulussa. Kaikki kyläkoulut on lakkautettu kolmessa muussa kunnassa, jolloin ainoa peruskoulu - sekä ala- että yläkoulu - sijaitsee keskustajamassa.

Yhdessä ydinmaaseudun haastattelussa todetaan seuraavasti:

Suurin haaste on, että ikäluokat rupevat olemaan niin pieniä, että tämä ajatus lähikoulusta... Se on raaka tosiasia, että syntyvyydestä ei riitä lähikouluihin. Jos kouluun on tulossa 2-3 lasta, niin se ei ole lapsen etu olla joka urheilutapahtumassa pronssipaikalla hiihtokilpailuissa. Ja vanhemmat eivät tiedä, että kaksiopettajakoulussa, että opettajat opettavat 3-6 luokkalaisia oppilaita samalla tunnilla... Alkavissa ryhmissä täytyisi olla se 15... Ja lähikouluilla ei kyetä sitä hyvinvointia siellä kylillä luomaan, että nämä väestölliset tosiasiat on pakko tunnustaa. (YM 4)

Kuntaliitoskysymysten ollessa ajankohtaiset toteaa yksi haastateltava näin:

Jos kunta on osa suurempaa kokonaisuutta niin ketä kiinnostaa 100 asukkaan kylän asukkaat? Tai 150 työttömän asiat kun jossakin muualla on 100 000 työttömää. Ihmisiä on helppo hävittää tilastoihin. Mitä se auttaa jos suurkunnassa syntyy yli 50 lasta kun 25 syntyy täällä? Mihin heidät pitää viedä kouluun ja päiväkotiin? Internaattiin? Tilastot eivät muuta todellisuutta. (HAMA 3)

Parin vuoden takaisessa kuntaliitoskunnassa kerrotaan kouluverkosta seuraavasti:

Meillä on vähintään yksi koulu per kunnanalue, oikeastaan voidaan sanoa, että meillä on yksi koulu haja-asutusaluetta kohti jos emme laske keskustaa mukaan, ja silloin kes-

kustankin alueella on haja-asutusaluetta. Kunnanalueet ovat entisiä kuntia. X:ssä, Y:ssä ja Z:ssä on jokaisessa 1-9 [luokat] koulu. Ja X:ssä on vain 20 oppilasta, mutta muuten sieltä joutuisi muuttamaan pois kun siirrytään yläkouluun. Se toimii aika hyvin. A:ssa on kunnan pienin koulu... siellä on 4-5 oppilasta... (HAMA 9).

6.2.2 Koulukyyti

Koulumatkan pituus on rajattu ajallisesti lainsäädännössä ja useimmissa haastattelussa painotetaan, että koulumatkoihin on panostettu yli lain vaatimusten. Yhdessä haastattelussa mainitaan, että oppilaat haetaan bussipysäkille kotoa taksilla. Toisessa haastattelussa mainitaan, että kuljetuksiin on kunnan puolelta panostettu, *kohtuuttomuuksiinkin* saakka: *Kaikki esikoululaiset saavat kuljetuksen kodin ovelta vaikka matkaa olisi vain 200–300 metriä.* Kolmannessa todetaan, että kallein koulumatkan vuosikustannus on oppilasta kohden 40 000 euroa.

Koulumatkojen pituuksista keskusteltaessa esille nousee myös kyse etäopiskelumahdollisuuksista, joita pidetään sekä mahdollisuuksina ja täydentävinä palvelumuotoina että -ainakin yhdessä haastattelussa - ei-toivottuna kehityksenä. Etäopiskelun mahdollisuudet täydentävänä palveluna voivat olla suuret siellä missä etäisyydet ovat hyvinkin pitkät. Todetaan kuitenkin, että etäisyyksien ollessa pitkät, pyritään pitämään kiinni myös kyläkouluista:

Se [koulukyydit] on lakisääteisen aikarajan puitteissa, niin sehän se on se kaks tuntia yhteensä. Sen puitteissa se on. Pohjoisin palvelualue - jos sieltä oppilasmäärä hiipuu, että koulu pitäisi lopettaa, niin on meillä 70 kilometriä [yhteen suuntaan]. Se on aikalainen matka... Nämä [kyläkoulut] kyllä viimeeseen asti pyritään pitämään. (KLÄH 10)

Koulupäivää, koulukyytiä ja kulttuuritoimintaa on joillakin paikkakunnilla pystytty koordinoimaan. Kaikki haastateltavat eivät ole tiedostaneet mahdollisuutta. Yhdessä haastattelussa mainitaan asiasta näin:

Kunnassa on panostettu kerhotoiminnan ja logistiikan yhteentoimivuuteen siten, että kerhotoimintaa on koulupäivän päätteeksi. Siihen lomaan on laitettu kerhoja ja muuta toimintaa. (YM 6)

Alaluokkien jälkeen oppilaiden on yleensä matkustettava pidemmälle saadakseen yläluokkien opetusta. Matkat pitenevät edelleen kun haetaan toisen asteen opetusta, erityisesti lukio-opetusta. Erityisesti ne nuoret, joilla on opintopaikka toisen asteen koulutuslaitoksessa ja asuvat pitkien etäisyyksien paikkakunnalla, joutuvat monesti vuokraamaan asunnon tai asumaan asuntolassa. Kysymys heidän hyvinvoinnistaan, turvallisuudestaan ja niihin liittyvistä tukipalveluista ei tehdyissä haastattelussa nouse esille.

6.2.3 Kulttuuripalvelut

Kulttuuritarjonta on haastateltavien mukaan kylillä hyvin monipuolista ja sitä tuotetaan pitkälti vapaaehtoisvoimin. Haastattelussa mainitaan muun muassa urheilujärjestöjä, teatterikerhoja, kesäteattereita, kuvataidekerhoja ja -kursseja, kansanmusiikkiharrastajia ja kansanperinneyhdistyksiä, kyläoopperaa, kotiseutumuseoita ja museoyhdistyksiä.

Kulttuurilaitokset sijaitsevat yleensä lähimmässä maakuntakeskuksessa, jolloin kunta voi tukea asukkaiden kulttuurimatkoja esimerkiksi teatteriin. Yksi haastateltava toteaa asiasta seuraavasti:

Kunta tukee myös matkoja teatteriin. On kuitenkin väärin ajateltu kuntarakennereportissa, että maalta voidaan järjestää kulttuurimatkoja kaupunkiin, eikä toisin päin. (HAMA 3)

Haastateltavissa kunnissa kuudessa on pääkirjaston lisäksi yksi tai useampi seuraavista kirjastopalveluista: Lähikirjasto, lainauspiste tai kirjastoauto. Yhdessä kunnassa on pääkirjaston ja lähikirjastojen lisäksi kirjastovene. Viidessä kunnassa on vain pääkirjasto.

Kirjastojen todetaan olevan tärkeitä tiloja paitsi lukuharrastajille myös eri kulttuuritoimijoille, jotka voivat pitää näyttelyitä tai esittelyjä tiloissa. Kirjasto toimii myös sosiaalisena tapaamispaikkana ja on vanhusten ja autottomien saavutettavissa esimerkiksi asiointiliikennepalvelun kautta.

Lasten ja nuorison harrastustoiminnassa vanhemmat toteuttavat kuljetukset omin voimin. Tähän liittyen yksi haastateltava toteaa näin:

Olisi katsottava tätä kokonaislogistiikkaa, että miten harrastuksiin mennään. On oltava realistinen, että kulttuuri ja vapaa-ajan säännöllisiä palveluja ei ihan joka pisteeseen voida tehdä. Pitäskö ikääs kuin nää kouluun liittyvät kuljetukset ja sitten nää muut kulttuuriin ja vapaa-aika toimen kuljetukset suunnitella kokonaisuutena? (YM 4)

6.2.4 Vapaa sivistystyö

Vapaan sivistystyön rooli tärkeänä palvelun tuottajana myös sivukylillä nousee esille monessa haastattelussa. Kunnat toteuttavat ennaltaehkäiseviä palveluja kylille yhteistyössä sekä järjestöjen että kansalaisopistojen kautta.

Kansalaisopistot mainitaan kuudessa haastattelussa ja musiikkiopistot kahdessa haastattelussa. Todetaan, että vapaan sivistystyön tahot järjestävät kurssseja myös sivukylillä aina kysynnän mukaan, jolloin asukkailla on mahdollisuus osallistua kurssitarjonnan suunnitteluun. *Aktiivisuudella löytyy aina aktiviteetteja*, toteaa yksi haastateltavista.

6.2.5 Liikuntapalvelut

Useammalla paikkakunnalla toteutetaan erilaista hyvinvointia edistävää työtä kylillä, kuten esimerkiksi liikkumiskykyä ylläpitävää ohjattua liikuntaa, usein kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tai kansalaisopiston kautta. Tämänlaisen palvelun merkitystä korostetaan kuudessa haastattelussa, esimerkiksi tällä tavalla:

Liikuntapalvelut tuotetaan aktiivisesti myös kylissä lähipalveluina yhteistyössä järjestöjen kanssa, mm. liikuntapalveluja senioriväestölle. Kunta satsaa liikuntaan ”vauvasta vauvaan”. Kunta pyrkii ja on profiloitunut liikuntakuntana. (HAMA 2)

Kylillä on liikuntapaikkoja, esimerkiksi liikuntakenttiä, jalkapallokenttiä, purulatuja, jääliikuntapaikkoja, uimapaikkoja ynnä muita. Lakkautettuja kyläkouluja on myyty esimerkiksi 100 eurolla kyläyhdistykselle, joka vuokraa asuntoja ja tiloja toiminnalle. Liikuntapaikat ovat usein kyläkoulujen lähiympäristössä ja hiihtolatuksen ylläpidot ostetaan esimerkiksi yhdeltä urheiluseuralta. (YM 5)

6.3 Teknisluonteiset palvelut

Tekniikka- ja ympäristöpuolella havaitaan joitakin haasteita. Yksi haastateltavista toteaa seuraavasti:

Tällä puolella [teknisluonteiset palvelut] on oikeastaan suurin haaste [saavutettavuudelle] siksi, että tarvitaan aika paljon erityisosaamista... Erityisosaaminen on pitkälti keskittynyt [keskustajamaan], mutta työpaikat on suurin piirtein samat [harvaan asutulla maaseudulla kuin ennen kuntaliitosta], palveluhenkilöstö on jäänyt sinne. (HAMA 9)

6.3.1 Asiointipalveluliikenne

Erimuotoinen asukkaiden asiointipalveluliikenne todetaan tärkeäksi palveluksi, jota luonnehditaan jopa minimipalveluksi, joka mahdollistaa, että maaseudulla asuvat kuntalaiset pääsevät asioimaan keskustajamaan *edes yhden kerran viikossa* (katso 4.2.3). Kuntien sisäinen asiointiliikenne korvaa pitkälti olemattomia joukkoliikenneyhteyksiä. Asiointiliikenteen todetaan olevan myös sosiaalinen kohtauspaikka ja palvelu, joka mahdollistaa paitsi asiointien myös sosiaalisen kanssakäymisen:

Jos puhutaan ikäihmisistä, se on hirveen muodikasta ajatella, että vanhukset elävät pitkään kotona. Pohditaan sitä, miten saadaan ne palvelut kattavasti kotiin. Mutta yhtä tärkeä on, että kerran viikossa pääsee käymään ihmisten ilmoilla. Väki on vähentynyt sivukylillä ja esimerkiksi terveyskeskus voi olla se paikka jossa tapaa toisiaan Tiedetään, että joka keskiviikkona siellä on ne ja ne tuttavat ja saadaan samalla vertaistukea. Ei kotiin vietäviä palveluja myöskään pidä kehittää niin pitkälle, että asukas ei tarvitse mihinkään mennä. Ihminen tarvitsee sosiaalista kanssakäymistä. Sitä ei korvaa netit eikä puhelimet eikä mediat. (HAMA 11)

6.3.2 Tietoliikenneyhteydet

Kuljetuspalveluiden lisäksi palvelujen saavutettavuutta lisäävät nopeat, kattavat ja toimivat tietoliikenneyhteydet (katso 4.3). Monilla alueilla nopeiden tietoliikenneyhteyksien rakentaminen on käynnissä (seitsemässä kunnassa) ja joillakin alueilla rakentaminen on jäänyt seisomaan. Joillakin paikkakunnilla nopeat valokuituverkot on rakennettu vuosina 2005–2007 ja siellä palvelu koetaan tärkeäksi ja hyödylliseksi:

Valokuituverkko on rakennettu koko kunnan alueelle, osuuskuntavoimin vuosina 2005–2007. Nopeat yhteydet mahdollistavat etäyhteydet asukkaisiin, etätöön ja yritystoiminnan myös maaseutu-alueilla. (YM 5)

Kunnassa on valokuituverkko osuuskunnan rakentamana. Nopeat yhteydet mahdollistavat muun muassa etätönteon, kun työpaikka on esimerkiksi X [100 km päässä]. (YM 6)

6.3.3 Tiestö

Tiestön kunnosta todetaan, että tilanne on ongelmallinen sivukylillä, etenkin harvaan asutun maaseudun haastattelukunnissa. Valtion teiden kunnossapidon ja rahoituksen riittämättömyyttä korostetaan myös ydinmaaseudun haastattelukunnissa (katso 3.5).

6.3.4 Vesihuolto ja jätehuolto

Vesihuollon puolella todetaan yleisesti, että palvelu on haastattelukunnissa melko laajasti käytettävissä myös kylillä. *Koko kunnan kattavaa vesihuoltojärjestelmä on kylillä ja maaseutua voidaan rakentaa, toteaa yksi haastateltavista. Vesihuoltojärjestelmästä kerrotaan seuraavasti:*

Kunnalla on oma vesilaitos ja lämpölaitos, jotka toimivat liikelaitoksena. Viemäröinti ja puhdas vesi on pyritty järjestämään laajaan myös kylille. Lämpölaitos on pääosin kunnan keskustassa. (HAMA 3)

Täällä on kaiken kaikkiaan... alueella varmaan 2500 km runkolinjaverkostoa... Joka nyt tietenkin alkaa olla peruskorjauksen tarpeessa. Tämä vesihuolto on laajasti käytettävissä. On laaja alue ja lähes kaikki asukkaat käyttää pohjavettä. (KLÄH 10)

Jätehuolto toteutetaan monella eri tavalla: On kuntien yhteisomistuksessa olevaa osakeyhtiötä, on jätehuolto-kuntayhtymää ja kuntien kilpailuttamaa. Kyliltä löytyy pääsääntöisesti jätteenlajittelupisteitä. Yhdessä haastattelussa todetaan jätehuollosta seuraavasti:

Kunnalla on jätehuolto-alueella sopimus kahden tuottajan kanssa. Kuntalaiset voivat näiden kanssa sopia omien jätteiden poisviennistä. Ekokeräyspisteitä on kunnassa kolme. Ongelma on enemmänkin se, että yksittäiset ihmiset jättävät sähkö ja elektroniikkajätteitä ja muita ongelmajätteitä näille ekokeräyspisteille. Keskustassa on sähkölaitteiden ja ongelmajätteiden keräyspiste. Jätteenkuljetusfirmojen kanssa voi sopia erikseen erikoisjätteen poisviennistä. (HAMA 2)

6.3.5 Maankäyttö- ja rakentaminen

Rakennustarkistus todetaan tärkeäksi palveluksi, jota tarvitaan myös haja-asutus alueilla, sekä vakituksille että vapaa-ajan asukkailla. Kolmessa haastattelussa mainitaan, että rakennustarkistuspalvelua on saatavissa myös kyliltä (katso myös 3.2).

6.4 Turvallisuuspalvelut

Äkillisen avun tarpeen tullessa kohdalle sivukyliä ja keskuksista kauimmaisimpien kotitalouksien asukkaat joutuvat odottamaan turvallisuus ja pelastuspalveluja. Kysymys kansalaisten perusoikeuksien toteutuksesta nousee esille turvallisuus- ja pelastuspalvelukysymyksessä.

Useammalla paikkakunnalla on kehitetty tai ollaan kehittämässä kylien turvallisuusstrategioita viranomaisten sijaitessa kaukana. Tämä on harvaan asutuilla alueilla yleisempää kuin ydinmaaseudulla, jossa asia on nousemassa ajankohtaisemmaksi. Yhdellä paikkakunnalla on kylillä toimivia ensivasteryhmiä, jotka toimittavat nopeaa apua julkisen avun ollessa etäällä.

Täällähän on kylillä näitä ensivasteryhmiä... Kyllä ensiavun antavat, tietyn koulutuksen saavat, pystyvät siihen asti tekemään jotain kunnes ambulanssi tulee... (KLÄH 10)

Toinen haastateltava toteaa turvallisuuden tunteesta, että jos se romahtaa niin sitä on vaikea saada takaisin. Hän jatkaa ja nostaa esille maaseudun asukkaiden valmiudet kohdata eri kriisitilanteita:

Valtaosa ikäihmisillä jotka asuvat maaseudulla, vaikka on monen päivän sähkökatkoja, niin ei heillä ole mitään hätää. He ovat tottuneita, elänyt sitä aikaa kun on sulatettu lumesta vettä ja niin edelleen. Kun virallinen suomi tiedottaa, että maaseudulla on suurin hätä, on suurin hätä vanhustenpalvelutalossa kirkonkylällä, jossa on suora sähkölämmitys. Nuorilla, jotka eivät osaa uuniin tehdä tulia - niitä pitää kouluttaa kriisiajan arkeen. (HAMA 11)

6.4.1 Ambulanssitoiminta

Ensiavun ja ambulanssitoiminnan tulevaisuudenkuva on jakautunut (katso myös 3.2). Ambulanssitoiminta siirtyy vuodenvaihteessa 2013 kunnilta sairaanhoitopiiriin vastuulle. Ambulanssitoiminnan muutokseen liittyen kysymys turvallisuudesta ja etenkin turvattomuuden tunteesta nostetaan esille seuraavassa lainauksessa:

Vuoden 2012 loppuun saakka lähtee [ambulanssi] kirkonkylästä. Uuden terveydenhuoltolain myötä ambulanssipalvelut siirretään sairaanhoitopiireille järjestettäväksi. Tällä hetkellä SPR tuottaa ambulanssipalvelun. Ambulanssin vastinajat ovat nyt noin 20–30 minuuttia riippumatta siitä, missä päin kuntaa apua tarvitaan. Sairaanhoitopiiri on sopinut X:n Pelastuslaitoksen kanssa palvelun toteuttamisesta ja näillä näkymin ambulanssin vastinajat tulevat pidentymään, mikä tuottaa kunnassa kunta-asukkaiden keskuudessa turvattomuuden oloa. Vastinajassa menee tulevaisuudessa helposti 50 minuuttia. (HAMA 2)

Toinen haastateltava toteaa, että maaseudun ihmisillä pitää olla hyvät ensiaputaidot. Seuraavassa lainauksessa todetaan, että uusi ratkaisu tulee olemaan kallis ja, että palvelulle ei ole ehkä edes kysyntää. Lainauksessa nousee esille myös huomio siitä, että maksut nousevat vastuun keskittyessä suurempaan yksikköön:

Meillä on ambulanssi, joka on toistaiseksi meidän oma. Asiassa on paljon käynnissä, sillä vastuu siirtyy vuodenvaihteessa sairaanhoitopiirille, ja heillä on taipuvuus tehdä asioista hyvinkin kalliita. Joudumme luultavasti maksamaan enemmän palvelutasosta, jolle meillä ei ehkä ole tarvetta. Heidän ratkaisunsa on hyvin kallis. Meidän täytyy arvioida palvelun kysyntää. Ja kyse on siitä, että aika tavoittaa potilas on todella pitkä... Jonkinlaista kysyntää on oltava, muuten sen on hoidettava Medihelin ja muiden ambulanssien kautta. En tiedä mitä se tulee merkitsemään tulevaisuudessa, tuleeeko meillä olemaan ambulanssi vai ei. (HAMA 9)

Ambulanssitoiminnan siirtyminen sairaanhoitopiireille herättää keskustelua. Joillakin paikkakunnilla palvelu näyttäisi haastattelujen pohjalta huononevan, kun sen toisilla paikkakunnilla odotetaan paranevan:

Palvelun odotetaan paranevan, erityisesti nopean lähdön kannalta, josta tulee 24-tuntia vuorokaudessa toimiva. Alueellisen valvontayksikön kautta tullaan näkemään missä yksiköt kulkevat ja voidaan lähettää autoja sinne missä tarve on. Valvontayksiköstä tullaan näkemään myös missä muun alueen autot ovat ja suuren onnettomuuden sattuessa voidaan esimerkiksi hälyttää paikalle ambulanssin Y:ltä. (YM 5)

6.4.2 Palokuntatoimi

Useammalla paikkakunnalla todetaan, että paikallinen palokuntatoiminta on pitkälti vapaaehtoisen palokunnan (VPK) varassa. Yhdessä kunnassa mainitaan, että kiinteistöhoitajien kanssa on tehty sopimus palotehtävistä. Toisessa haastattelussa kerrotaan, että sammutushenkilöstö on ikääntyvää ja määrä on vähäinen. Kolmannessa haastattelussa todetaan, että palotoimessa on kyse jälkisammutuksesta. Kaikki mainitut haastateltavat edustavat harvaan asutun maaseudun kuntia. VPK:n tärkeys on suuri myös muissa haastateltavissa kunnissa.

6.4.3 Poliisitoimi

Poliisitoiminnan keskittyminen luo turvattomuuden tunnetta asukkaiden keskuudessa, huomioidaan haastattelussa. Yksi haastateltava toteaa, että naapuriavun tärkeys tulee kasvamaan tulevaisuudessa. Hän sanoo, että *turvallisuutta tuo paitsi naapuriapu myös kunnan jatkuvasti kiertävät palvelutiimit ja jatkuva kontakti. Osa turvallisuutta on se, että pidämme itsestämme huolta.*

6.5 Yksityisen sektorin palvelut

Haastateltavien tietoisuus kylillä sijaitsevista yksityisen sektorin palveluista on rajallinen (katso myös 4.2.3). Kylien yksityisen sektorin palvelutarjonta vaihtelee suuresti. Joissakin kylissä ei ole yhtään palvelua kun toisessa on matkailukeskus ja sen yhteydessä uimahalli kahviloineen kaikkineen, mikä painottaa maaseudun kylien hyvinkin erilaisia olosuhteita. Useimmiten haastattelussa mainittiin kylien erilaiset matkailu- ja kulttuuripalvelut.

Yksityisen sektorin palveluista todettiin muun muassa seuraavasti:

Kiertävä kauppa-auto oli ennen. Monipalveluautolle olisi varmaan kysyntää, mutta tämän palvelun pitää olla yritysvetoinen. Moni asukas tilaa netin välityksellä tuotteita. Posti toimii vielä lähipalveluna koko kunnassa. Vanhuksille tuodaan posti kotiovelle.
(HAMA 3)

Kyläkauppoja on lakkautettu lähiaikoina. Kesällä kaupungin eri osissa on paljon kesämökkiläisiä jotka käyttäisivät kyläkauppaa, mutta muina aikoina keskuksessa työssä käyvät asioivat työpäivän päätteeksi keskustan kaupoissa. Myymäläautoa ei ole. Päivittäistavarakauppoja on suurimmissa kyläkeskuksissa, ainakin neljässä kylässä. (YM 5)

Asiamiesposteja meillä on ja apteekkipalveluja on kolmella kylällä kaupan yhteydessä. Tankkausasemat ovat käyneet vähäksi. Varsinaisia huoltoasemia ei ole kuin yksi keskustan ulkopuolella. Kylmätankkausasemia saattaa olla neljä muuta. Asiamiesposteja on ja postiä sekä pakettitoimitus toimii. (KLÄH 10)

Päivittäistavarakauppoja on haastateltavien mukaan vielä jonkun verran isommilla kylillä, joista on mahdollista saada myös apteekkipalveluja.. Vain yhdellä paikkakunnalla on haastateltujen mukaan ympärivuotisesti toimivaa kiertävää kauppa-autopalvelua. Paikkakunnalla on kaksi kappaletta kauppa-autoa. Toiselta paikkakunnalta on kauppa-auto lopettanut toimintansa vuosi sitten.

Postipalvelut ovat haastateltavien näkökulmasta vielä toistaiseksi toimivat ja tavoittavat myös sivukylien asukkaat.

7 Loppupäätelmät

Haastatellut kunnat edustavat hyvin erilaisia olosuhteita. Kuntien joukossa on sekä teollistettua että palvelupainotteista aluetta, on väestöltään ikääntynyttä ja lapsipainotteista, on hyvin pitkiä välimatkoja ja lyhyempiä. Otos on pieni eikä yhteenvedosta voida niin ikään vetää suoria loppupäätelmiä siitä, mikä on palvelujen absoluuttinen tila Suomen maaseudulla.

Haastattelut antavat käsityksen siitä, millä lailla palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden tilanne maaseudulla koetaan eri maaseutumaisten kuntien kunnanjohtajien näkökulmasta. Haastatteluyhteenveto pyrkii kuvaamaan sitä tarvetta palvelupolitiikan ja palvelujärjestelmän vaihtoehtoisuudelle, jota tarvitaan Suomen värikkään kuntakentän ja maaseudun tarpeiden vastaamiseen.

Vaikka olosuhteet ovat erilaiset vaikuttaa tilanne olevan hyvin samankaltainen. Kunnanjohtajat toteavat, että palveluja - paitsi terveydenhuollon päivystyspalveluja - on hyvin saatavilla vielä kuntien keskustaajamassa. Maaseutualueilla tilanne on toinen.

Haastateltavat toteavat pääsääntöisesti, että palveluja on *varta vasten lähdettävä hakemaan keskustasta*. Palvelujen saatavuutta ja samalla saavutettavuutta pyritään kuitenkin pääsääntöisesti parantamaan maaseutualueilla tietoliikenneyhteyksillä, etä- ja sähköisillä palveluilla. Pienimuotoisen palveluliikenteen todetaan olevan minimipalvelu, jolla maaseudun asukkaat pääsevät asioimaan *edes* kerran viikossa. Heikossa asemassa oleville palvelut pyritään viemään kotiin saakka.

Haasteita on monta: veropohjan oheneminen, väestön ikääntyminen, etäisyyden kitka, asukkaiden pienempi ostovoima ym. Lisäksi kunnat kaipaavat valtiolta enemmän tukea maaseudun asukkaiden peruspalvelujen turvaamisessa. Lainsäädännöstä todetaan muun muassa, että se *sitoo kädet* eikä anna kunnille riittävästi joustavuutta palvelujen järjestämisessä niin, että ne olisivat myös maaseudun asukkaiden saavutettavissa.

Haasteiden vastaamisen pullonkauloiksi nousevat paitsi normiohjaus ja palvelujen rahoituspohja myös palvelujen keskittämisen trendi, henkilöstön saanti, joustamattomat oppimispolut ja perusinfrastruktuurin puutteet. Haastateltavat toivovat kuntalaisilta myös enemmän vastuunkantoa omasta hyvinvoinnistaan. Kokonaisuudessaan näyttäisi kuitenkin siltä, että kunnat kaipaavat valtiolta enemmän vastuunkantoa siinä, että palvelut saadaan myös maaseudun asukkaiden ulottuville.

Mielenkiintoista on, että haastatelluissa kunnissa ei ole laajempaa yhteistyötä palvelujen tuottamisessa yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa. Tämä voi johtua */sitoo/* siitä, että lainsäädäntö *sitoo kädet* myös tässä asiassa, vaikka esimerkiksi hankintalainsäädäntö ei nouse keskeisenä ongelmana esille. Kunnassa, jossa julkinen sektori tuottaa kaikki palvelut itse, hankintoja ei tehdä.

Haastatelluissa kunnissa ollaan hyvin pragmaattisia. Todetaan, että ikääntymisestä johtuvaan veropohjan ohenemiseen on vastattava suunnittelemalla resurssien käyttöä paremmin. Useassa kunnassa on myös kehitetty uusia muotoja, miten tukea palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta maaseutualueilla. Kuntaliitosyhteydessä on perustettu alueiden tietosihteereitä/palvelusihteereitä, on jaettu kunnan ja pankkitoimipisteen henkilöstöä ja toimitilaa, jotta palvelut pystyttäisiin säilyttämään, ostetaan raja-seuduilla asuville palveluja naapurikunnasta, on perustettu perusturvayksikköön kotihoidon mobiilitiimi ym. Kylien monipal-

velupisteitä ei mainita ja useassa kunnassa on lakkautettu kaikki keskustaajaman ulkopuolella sijaitsevat kyläkoulut. Palveluliikennejärjestelmä saa osaltaan kritiikkiä sen vuoksi, että se on kallis ja monimutkainen. Kyytipalvelu on tärkeä ja sitä on kehitetty kutsuliikenteenä eri puolilla kunnissa.

Kyläkouluja on vielä jonkun verran, etenkin isoimmissa kylissä. Kyliltä saa myös esimerkiksi neuvolapalveluja ja kirjaston palveluja. Trendi näyttäisi olevan se, että suurimmista kylistä muodostetaan tulevaisuudessa niin sanottuja palvelukyliä, joissa turvataan ja jonne keskitetään maaseudun palvelut.

Jotta palvelut voitaisiin järjestää niin, että ne ovat myös maaseudun asukkaiden näkökulmasta helposti saavutettavissa, tarvitaan etenkin normiohjaukseen joustavuutta ja rahoitukseen selkeyttä. Tarvitaan myös selkeitä palveluratkaisumalleja, joita voi kehittää omiin erityisolosuhteisiin sopiviksi ja toiminta-/sopimusmalleja siitä, miten voidaan yhdessä yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa tehokkaasti toteuttaa maaseudun palveluja.